

A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINC S ROVÁSFEL- IRATAINAK MEGFEJTÉSE ÉS TÖRTÉNETI HÁTTERE

Nagyszentmiklóson (=Sinnicolaul Mare) (volt Torontál vármegye, most Timiș-Torontal), Románia, 1799. július 3-án Nákó Kristóf egyik jobbágya Nécza Vuin árokásás közben aranykincset talált.¹ A lelőhely a Sziget nevű városrészben volt, mintegy 10 km-re délre a Maros menti Ócsanádtól (a volt Marosvártól) és északra az Aranka folyótól.

A kincs tulajdonosa az egyedülálló leletet két görög kereskedőnek adta el, de előbb számos darabot megtartott vagy értékesített. A kereskedők a pesti vásáron próbálták az aranytárgyakat értékesíteni. Császári rendeletre a 23 db-ból álló kincsleletet ugyanazon év szeptemberében a bécsi cs. és kir. régiségcabinet számára megvásárolták.

Neuman bécsi múzeumigazgató 1805. évi feljegyzése szerint, egy szemtanú előtte kijelentette, hogy eredetileg több edény volt és ő a saját szemével látta a hiányzó edényeket. Az általa látott edények igen nagyok voltak és az egész kincs aranyértéke 24—25 000 aranyra mehetett.

A nagyszentmiklósi aranykincs régészeti irodalma igen gazdag (ld. a dolgozat végén), és mégis az edényeken látható rovásfeliratok megfejtése tekintetében ez ideig sem született meg végső megoldás.

Kétségtelen, hogy a nagyszentmiklósi rovásjelek: az Orchon—Jeniszej—Talas völgy, Don—Kubán vidék, valamint a székely-magyar rovásírás jellegzetességeit képviselik, anélkül azonban, hogy az eddigi megfejtési kísérletek mindezekkel összhangban álltak volna. Így kétségtelen, hogy az eddigi megfejtési próbálkozások téves alapokon nyugodtak. Így szükségesnek látom, hogy a nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratait — tekintettel az eddigi megfejtési kísérletekre — revízió alá vegyük és a megoldás munkáját az eddigi előzményektől függetlenül, előlről kezdjük el.

I. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINC S FELIRATAI

Az edények sorszámozása az eddigi gyakorlat szerint továbbra is Hampel József alappublikációját követi,³ de kapcsolódik Németh Gyula rovásszövegeihez,⁴ Mavrodinov M. N. képes tábláihoz⁵ és a magam munkájának illusztrációihoz is (*IV—XX. t.*).

¹ *Reiszig Ede*, Torontál vármegye története: Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye Bp. 1911, 313., 335—339. ll.

² *Hampel J.*, A nagyszentmiklósi kincs. Tanulmány a népvándorlaskori művészetről: AÉ, 4 (1884) 1—166., 1—2.

³ *Hampel J.*, Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannter „Schatz des Attila”. Bpest 1885. — *Hampel J.*, Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig 1905, I. 153—161; II. 401. pp.; III. 288. pp.

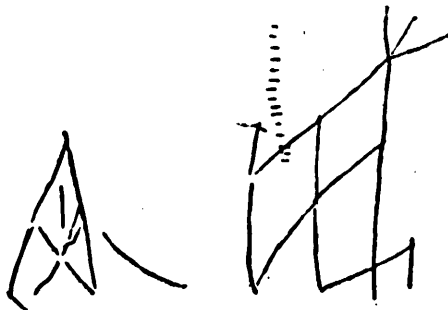
⁴ *Németh Gy.*, Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós: Bibliotheca Orientalis Hungarica II. Bpest — Leipzig, 1932, 17—18.

⁵ *Mavrodinov M. N.*, Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós: Arch. Hung., XXIX, 1943, I—XXXVI. t.

1. sz. Korsó, felirat nélkül (Mavrodinov, I. t.) (V. t.).

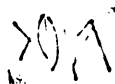
2. sz. Korsó (VI—VII. t.), bekarcolt taggákkal (Németh, 18. l., 16. sz.) (IV. t. 1); és a lovasábrázolás lándzsás zászlóján szinte kivehetetlen apró rovásszöveg (VII. t. 1b, XIX. t. 3). (Mavrodinov, 126. l., 79. ábra; III—VI. t.)⁶

a)

b) (XIX. t. 3)

3. sz. Korsó, (VIII. t. 1) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 10a ábra; Mavrodinov, VII. t. (IV. t. 2):

4. sz. Korsó (VIII. t. 2), bekarcolt, az előzővel azonos rovásszöveggel (Németh, 10b ábra; Mavrodinov, VIII. t.); (IV. t. 3):

5. sz. Korsó (IX. t. 1), bekarcolt két rovásszöveggel (Németh, 13., 14. ábra; Mavrodinov, IX. t.), (IV. t. 4a, b):

a)

b)

6. sz. Korsó (IX. t. 2), három csoport bekarcolt rovásfelirattal (Németh, 7., 8., 9. ábra; Mavrodinov, X. t.); (IV. t. 5a, 5b, 5c):

a)

b)

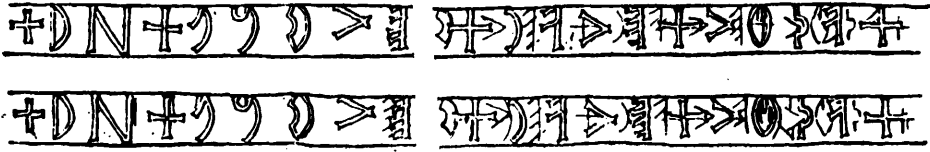
c)

7. sz. Korsó (X—XI. t.), felirat nélkül (Mavrodinov, XI—XIV. t.)

8. sz. Csésze (XII. t.), négy rovásjelcsoportból álló poncolt felirat (Németh, 1. ábra; Mavrodinov, XV. t.); (IV. t. 6a, b):

⁶ U. ott, 126.l., 79. ábra.

9. sz. Csésze (XIII t. 1), poncolt rovássorral és poncolt bizánci felirattal (Németh, 3. ábra és 10. lap; Mavrodinov, XVI. t.); (IV. t. 7a):

a)

b) $X\theta$ (ιστός) μετά ὕδατος ἀν(θρώπους) ἀπέλυσ(ε)ν ἀ(ν)εῖς τὸ ν(έ)-
ον πν(εῦμα) ἄγ(ι)ον „Christus hat mit Wasser den Menschen
erlöst, emporsendend (daraus) den neuen heiligen Geist.” (Keil B. olvasata,
1888).⁷

c) Δεὰ (= διὰ) ὕδατος ἀνάπνυσον χε̄ (ε)ῖς ζωὴν αἰώνιον.
(Goschew, I. feloldása 1936).⁸

d) + διὰ ὕδατος ἀνάπλυσον κ(ύρι)ε εῖς ζωὴν (ου βιον) αἰδιον.
(Minns M. szerint, 1938).⁹

e) ΕΦΥΔΑΤΟC ΑΝΑΠΛΥCΟΝ Κ ΕΙC ΤΟΠΙΟΝ ΧΛΟΗC ΚΑΘΙCΟΝ
(Dietrich F., 1866).¹⁰

f) ΔΕΑ ΥΔΑΤΟC ΑΝΑΠΛΥCΟΝ Α(ΦΙ)Ε ΙC Π(Α)ΝΤΟΝ
ΑΜΑΡΤΙΟΝ
(Hampel J., 1884).¹¹

g) ΧΡ. ΔΕΑΥΔΑΤΟC. ΑΝΑΠΛΥCΟΝ Α(ΥΤΟΝ) ΕΙC ΤΟ(ΠΙΟ)Ν
ΖΩ(ΝΤΩΝ). ΜΑΛΙΤΩΝ.
(Sotiriu, 1907).¹²

h) ΔΕΑΥΔΑΤΟCΑΝΑΠΛΥCΟΝΑΕΙCΤΟΝΠΑΥCΟΝ= Διὰ
ὕδατος ἀνάπνυσον Ἀ(γι)ε Ἰ(η)σ(ο)ῦ Στ (έφα) νον Π(αύ)λου ν(ι)όν.

„Víz által nyugosztald meg Szent Jézus Stefánt, Pál fiát.”
(Fehér G. olvasata, 1950).¹³

i) Δεὰ ὕδατος ἀνάπνυσον κε ἰς ζωὴν αἰόνιον ἄγιε Ἰησον.
(Goschew J., 1940).¹⁴

10. sz. csésze (XIII. t. 2), poncolt rovássorral, bekarcolt rovásszóval,
és poncolt bizánci felirattal mint a 9. sz. csészén (Németh, 5a, 5b, és 10. lap;
Mavrodinov, XVII. t.); (IV. t. 7b, c):

⁷ Németh, i.m.9.—Fehér G., A nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtésének útja: AÉ, 1950, 35.

⁸⁻¹⁰ Fehér, i.m. 35.

¹¹ Hampel, i.m. 1884. 57.

¹² Fehér, i.m. 1950. 35.

¹³ Uo. 41.

¹⁴ Althelm F., Geschichte der Hunnen, V. Berlin 1962. 298.

c) $\chi\rho(\iota\sigma\tau\omicron\varsigma)$ μετὰ ὕδατος ἀν(θρώπωνος) ἀπέλυσ(ε)ν ἄ(ν)εῖς τὸ ν(έ)ον
πν(εῦμα) ἄγ(ι)ον.

(Keil feloldásában).¹⁵

a)
b)

A többi olvasatot ld. a 9. sz. csészén.

11. sz. Pohár (XIV. t. 1.), bekarcolt két rovásjellel (Németh, 15. ábra; Mavrodinov, XIX. t.), (IV. t. 8):

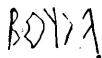

12. sz. Pohár (XIV. t. 2), rovásfelirat nélkül (Mavrodinov, XIX. t.).

13. sz. Állatfejes csésze (XIV. t. 3.) felirat nélkül (Mavrodinov, XX—XXII. t.).

14. sz. Állatfejes csésze (XIV. t. 4.) felirat nélkül (Mavrodinov, XX—XXII. t.).

15. sz. Nyeles csésze (XV. t. 1) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 11. ábra; Mavrodinov, XXIII. t. és XXV. t.1); (IV. t. 9):

16. sz. Nyeles csésze (XV. t. 2.) bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 12. ábra; Mavrodinov, XXIV. t. és XXV. t. 2.); (IV. t. 10):

17. sz. Ivókürt (XV. t. 3) poncolt rovásszöveggel (Németh, 2. ábra; Mavrodinov, XXVI. t.); (IV. t. 11):

18. sz. Állatfejes csésze, felirat nélkül (Mavrodinov, XXVII. t.); (XVI. t. 1).

19. sz. Állatdíszes csésze, felirat nélkül (Mavrodinov, XXIX—XXXI. t.); (XVI. t. 2).

20. sz. Csatos csésze szárnyas griffel, felirat nélkül (Mavrodinov, XXXII—XXXIII. t.); (XVII. t.).

¹⁵ Németh, i.m. 9.

21. sz. Csatos csésze, állatküzdelmi jelenettel díszítve, poncolt, görög betűs török szövegű körirattal (Németh, 10. lap; Mavrodinov, XXXIV—XXXV. t.); (XVIII. t.):

+ ΒΟΥΗΛΑ.ΖΟΑΠΑΝ.ΤΕΧ.ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ.
ΒΟΥΤΑΟΥΛ.ΖΩΑΠΑΝ.ΤΑΓΡΟΓΗ.ΗΤΖΙΓΗ.ΤΑΙΧ

Buila zoapan täsi dügätügi

Butaul zoapan tayruyi içigi täsi.

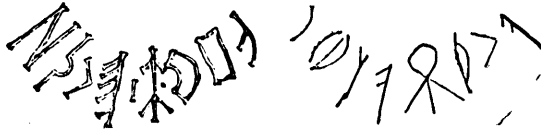
,Buila-župan hat die Schale vollendet, (diese) Trinkschale, die Butaul-župan zum Aufhängen geeignet gemacht hat.¹⁶

22. sz. Kehely (XIX. t. 1) poncolt rovásfelirattal (Németh, 4. ábra; Mavrodinov, XXXVI. t.); (IV. t. 12):

23. sz. Kehely (XIX. t. 2), poncolt és bekarcolt rovásszöveggel (Németh, 6a, 6b ábra; Mavrodinov, XXXVI. t.); (IV. t. 13a, b):

a)
b)

II. AZ EDDIGI MEGOLDÁSI KISÉRLETEK

A felirati anyag revideálása előtt, szükségesnek látom az edényszámozások sorrendjében, az eddigi rovásmegfejtések kísérleteit bemutatni, hogy láthassuk az egymásnak többnyire homlokegyenest ellenkező megoldási próbálkozásokat, összefoglalva a legrégibb időtől a mai napig.

1. sz.

2. sz.

3—4. sz.

Dietrich (1866): $ARV(i)K \sim$ Arvik = Arvig.¹⁷

Supka G. (1915): *kudatu* = a boldogító (a kérő).¹⁸

Mészáros (1915): *KUDAFU* = Barátságos.¹⁹

¹⁶ Uo. 9—11; W. Thomsen megállapítása és fordítása szerint.

¹⁷ AÉ, 1884, 61—64.

¹⁸ Supka G., A nagyszentmiklósi kincs revíziója: AÉ, 1915, 50. pp.

¹⁹ Mészáros Gy., A nagy-szent-miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése: Ethnographia, XXVI (1915), 1 pp.

Wladár R. (1921): $\widehat{YOV\widehat{O}SH} = \text{JOUSE} = \text{Jove} = \text{Istennek}$.²⁰
 Németh Gy. (1932): $B^\circ jla = (\text{Würdenname})$.²¹
 Altheim (1962): $Qadyu = (\text{Ld. a 8. sz. csésze olvasatát})$.²²

5. sz., a) és b):

Dietrich: $VOLSI VAH = \text{Volsi wog} = \text{Volsi mérlegelte (az aranyat)}$.

Supka: $badisz = \text{díszítés, szobrászmunka}$;

$tökä = \text{fejezd be! vége!}$

Mészáros: $oZiP + \widehat{EN\check{C}} + iS = \text{Előljárva (?) enyhülést adj (?)}$

$ü\Gamma\check{u}KE = \text{Víznek (való) (?)}$

Németh: $\check{a}\eta^i z\check{a}g^i s = \text{mit breitem Mund}$.

$Ibäk = (\text{Personenname})$.

Altheim: $bud(u)n =$

$\check{o}g\check{u}k\check{a} = \text{für den Klugen}$.

Wladár: $\Omega T \Sigma I (\check{\nu}\sigma\sigma) = \text{MILY NAGY}$

$\widehat{O}\Sigma YI (\check{\nu}\sigma\eta) = \text{SZENTSÉG}$

6. sz. a), b) és c):

Dietrich: $IK \delta HSALA (h) AKTHO K\check{E}S = \text{ich Ôhsala stach (das) Gefäss (ein)}$.

Supka: $kak! dipin bosz = \text{Kalapáld meg! fenekén nem illik össze}$.

$ko.jáb\check{a} = \text{Szép, Nyíl (tulajdonnevek)}$.

Mészáros: $SUB + aS + i\check{S} \widehat{EN\check{C}} + KA\check{J} = \text{A víz kevésbé megbízható (?)— hagydot ott!}$

$K\check{U}JiT = \text{Töltsd!}$

$ULaR = \text{Mulass (pihenj)!}$

Wladár: $XPI\check{S}TEYE YHZ\Omega H\Gamma I = \text{Kristeje Jeso egi} = \text{Krisztusnak Jezusnak tettem}$.

Németh: $\check{S}\check{a}v^i n\check{u}g b^i \check{c}\check{a} = \text{Die Fürstin Sävinüg}$.

——— = (ungelöst).

$ay\check{i} = \text{Schatz, Geschenk}$.

Altheim: $sub no\check{s}da qaq = \text{Wasser im Trunk (ist) Shade (eigentlich Schlagen)}$.

$qoyum = \text{mein Lamm}$.

8. sz.:

Dietrich: $ARV(i)K VAKAI VAKN S(\hat{e}) LS(a) TH = \text{Wache das Wachen gesättigt an Gutem}$.

Supka: $kudatu ku\check{s}an kojgan \check{o}i = \text{a kérő csészével (pohártállal) magasztal (áldoz?)}$.

Mészáros: $+ KuDa\Gamma U + \widehat{AJUKNi} + \widehat{AJUNDuRuP} + \check{U}J + = \text{Barátságos beszédet intézve mondj}$.

Wladár: $\widehat{YOV\widehat{O}SH} + MHYX + MHTI\Sigma + ND + = \text{ISTEN NAGY ESZMÉ-JÉNEK.NOMINE DOMINI}$.

Németh: $B^\circ jla \check{C}ab^a n \check{c}\check{a}riz q^a \check{s} = \text{Bojla Čaban's Dessert-Schüssel}$.

²⁰ Wladár R. A. A nagyszentmikulsi kincselet feliratainak megfejtése. Bp. 1921. 16.

²¹ Németh, i.m. 17. pp.

²² Altheim, V. 1962. 293. pp.

Pataký L. (1965): *Gélyse kisk^an pesenyüj ken^s sz.*²³

Altheim: *Qadyu qoqunü qu(w)ray'in öy* = Der Kummer vermindert die Zeit des Geselligkeit.

9. sz. a) és b). Az utóbbi görög felirat, olvasatait nem ismételtem.

Dietrich: *Gundivakrs* = Gundiwak(e)rs vagy Gundackers.

Supka: *ÿduk tai-peg* = Tai (csikó) bég, fejedelem.

Mészáros: *iĈ + oŠaNDiK + JĀU + üDŪ* = Igyál hasonlóképpen, (s az) ellenséget szúrd le.

Wladár: *HESTI MEUN* = én vagyok.

Németh: *Tur^um? 'čaj^aq* = Turum's Trinkgefäss.

Altheim: *noš irtü qoður* = Trunk (= trinke) am frühen Morgen (und) tue es mit Eifer!

10. sz. a) és b). A c) alatti görög felirat olvasatait nem ismételtem.

Az a) alatti rovásszöveg azonos a 9a) alattival.

A b)-re nézve:

Dietrich: *EKAS* = ———

Supka: *ÿkszyg* = törés.

Mészáros: *IC + UK + Ū(j)* = Igyál, (de) tudj mértéket.

Wladár: *°EYΣ—CHEYS—ZEŪS* = Isten.

Németh: *tab^aq* = Schale.

Altheim: *anuqur* = er (oder: es) ist bereit.

11. sz.:

Dietrich: ———

Supka: *szab* = nyél (fül).

Mészáros: *SoZ* = Nyújtsd (ide)!

Wladár: ———

Németh: *s^üη* = eine Art Gefäss.

Altheim: *süb* = freue dich.

15—16. sz.:

Dietrich: *AKENB* = (tulajdonnév).

Supka: *kulai-chan* = Ūlgen leánya (leánynév).

Mészáros: *KOŠ + εNDŪK* = Társaságba telepedtünk (?)

Wladár: *°YHNTΩ* = engedj.

Németh: *bayr^adž* = Gefäss mit einem Stiele.

Altheim: *Qonardin* =

17. sz. Ld. 9 a) alatt.

21. sz. A görög betűs török szövegű csészefelirat olvasatát nem ismételtem

22. sz. Ld. 9 a) alatt.

23. sz. a) és b). Az előző, azonos rovásfelirat olvasatát ld. 9 a) alatt.

Dietrich: *GUNDIVAKRS hAKTHO AIVI* = Aevi a runákat beväste.

Supka: *ko, jübü koltu* = Szép (és) Nyíl jegyesek.

Mészáros: *KUJiT + KaŠaNĴiN* = Öntsд lassan.

Wladár: *JEZOILOS* = Isten fia.

²³ Pataký L. olvasata: Hétfői Hírek, 1965. jan.; Új Ember, 1967 jún. 11 (Sinkó Ferenc).

> = a, ä
 5 = i, i
 □ = u?, ü
 7 = b
 7 7 7 = ç
 B = dž
 3 = g
 Y = g
 5 = j
 NN = q
 5 = k

O O = l
 7 = m?
) = n
 8 = n
 O = r
 | = s
 D = s
 7 = t
 2 = v
 7 = z
 2 = ?

✓	=	<u>a, ä</u>	Ʒ	=	<u>k</u>
∨	=	<u>o/u</u>	Y	=	<u>l</u>
N	=	<u>ö</u>	∩X	=	<u>m</u>
D	=	<u>y¹</u>	∂	=	<u>r¹</u>
⊗	=	<u>b²</u>	∫	=	<u>r¹</u>
5	=	<u>d¹</u>	□	=	<u>ø</u>
∨	=	<u>d²</u>	∫)	=	<u>t¹</u>
0	=	<u>γ/vor a, o, u/</u>		=	<u>s</u>
γγ	=	<u>γ/vor i, i/</u>	↑	=	<u>t¹</u>
Ʒ	=	<u>k²</u>			

Németh: ——— = (ungelöst).

Altheim: *künindin* = von seiner (oder: ihrer) Sklavin her.

A felsorolt megfejtési kísérletekből is látszik, hogy a sokféle megoldási kísérlet többségében csak rossz lehet. Így új alapokról kell elindulnunk, ha helyes eredményeket akarunk elérni a rovásfeliratok megfejtése terén.

III. A ROVÁSSZÖVEGEK MEGFEJTÉSE

A nagyszentmiklósi rovásszövegek megfejtésénél is szabály a jobbról-balra való olvasás.

Az összes rokon rovásírásrendszerekben az *sz* és az *n* betű rovásjele változatlan alakban maradt meg, így ezek nemzetközi rovásjelnek számítanak. Megtalálhatók a nagyszentmiklósi edények rovásfeliratai között is:

$$\begin{array}{l} | = s \text{ (sz)} \\ ) = n \end{array}$$

Az utóbbi rovásjel a megfejtési kísérletünk kiinduló pontja.

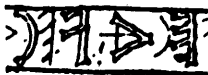
Az 1., 7., 12., 13., 14., 18., 19., 20. számú nagyszentmiklósi aranyedényeken nem volt felírás.

Munkám keretébe tartozó feliratok: 9 b/, 10 c/ sz. alatti görög betűs és görög szövegű feliratok, a rovásírások megoldása tekintetében nem lényegesek.

A 21. számú görög betűs, török szövegű körirat fontos összehasonlító anyag a rovásszövegek megfejtésénél.

Rovásszövegeket tartalmaznak: 2. sz. a), b); 3. sz.; 4. sz. 5. sz. a), b); 6. sz. a), b), c); 8. sz.; 9. sz. a); 10. sz. a), b); 11. sz.; 15. sz.; 16. sz.; 17. sz.; 22. sz.; 23. sz. a), b).

Az *n* betűs végződés és ennek rovásjele: a nagyszentmiklósi edényfeliratokon két helyen fordul elő. A 8. sz. csészén és a 23. sz. kelyhen. Az elsón:

, a másodikon:

rovásjelek társaságában. A 21. sz. csésze görög betűs török szövegű feliratán is a *ZOAIAN* ~ *ZQAIAN* szavakban szintén megvan az *n* betű ... *pan* végződés mellett. Valószínűnek látszik, hogy a 8. sz. csésze rovásjeles és a 21. sz. csésze görög betűs szavai tartalmilag is összefüggenek, illetőleg ugyanazon szavak ismétlődnek meg mindkét írásformában. Megerősíti feltevésemet az a tény, hogy a rovásírásos szóban a második jelként szereplő,

²⁴ Németh Gy., i.m. 1932, 32—33.

²⁵ Jensen H., Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin 1958, 404, Abb. 425.

de a hangrendi illeszkedés törvényszerűsége alapján másodszer már nem ábrázolt magánhangzós rovásjel: *a*. Így a *a.a.*n* rovásszó és a görög *..apan* szórész azonos lehet. Feltevésem helyességét mutatja az, hogy a Talas völgyi türk rovásjelek között és a novocserkaszki és mojackojei feliratokon az *a* betű rovásjele és hangértéke: > volt.²⁶ A székely-magyar rovásírásban sem a

görögből vették át az *a* rovásjelét <: amint azt legutóbb kimutattam, hanem a türk rovásírásrendszerből.²⁷ A támvonal nélküli *a* rovásjelnek fejrésze bár fordított elhelyezésű, mégis a nagyszentmiklósi *a* rovásjellel azonos. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a székely és a nagyszentmiklósi rovásjelek között sokkal szorosabb az összefüggés, mint ahogyan azt eddig gondolhattuk volna.

Az *..apan* görög betűs szövegrész *p* rovásjel-megfelelőjének olvasata sem kétséges. Az orchoni I—III., a jeniszeji feliratok *p* jele még egy-rovátkás, a nagyszentmiklósin két-rovátkával jelenik meg, a székely – magyar rovásírásban a XIV—XV. században már három fogazással használják. Ha az utóbbi rovásírásban szereplő keresztrovátkás többi jeltípussal vetjük össze a *p* rovásjelét, azt látjuk, hogy csak a *č* rovásjel kettős fogazással és a *z* rovásjel hármassal fogazással jöhetne *p* rovásjeleként tekintetbe. A *z* rovásjelet azonban nem téveszthetjük össze a *p* rovásjellel, mert a nagyszentmiklósi és a Kubán vidéki karacsajevszki feliratokon, hármassal, négyes, ötös keresztrovátkákkal, *z* hangérték mellett szintén megvan. A *č* rovásjel kettős fogazású alakját sem lehet *p* jelként figyelembe venni, mert az orchon-jeniszeji, nagyszentmiklósi, székely rovásírás: még veláris *š*-el helyettesítette kezdetben a *č* rovásjelét és hangértékét.

Új rovásjelek:

> = *a*
 ꞑ = *p* (hangértéke legtöbbször *b*).

Megjegyezni kívánom, hogy a rovásfeliratok megoldásánál a *p* rovásjelét többnyire *b* hangértékben használom, a nélkül azonban, hogy a *p* rovásjelet a *b* jel helyébe tenném. Ugyanis utóbbinak szintén megvan a külön rovásjele ugyancsak *b* hangértékben. Így a kétféle *b* jelzése az írásrendszerünkben zavart okozna. Azonkívül a *pan'u* szó előfordulása a 6. sz. és a 23. sz. edények rovásszövegében cirillbetűs *u* végződés mellett, indokolja a *p* rovásjel megtartását is a *p* hangérték mellett.

Most már joggal olvashatjuk a 21. sz. csészén a görög betűs *..apan* szórészt: a 8. sz. csésze rovásszavában *ap*n*-nak, a *z* rovásjel ismeretében pedig a *zoapan* szót *zapan*-nak. Tehát a görög betűs szöveg és a rovásírásos szó jelentése itt azonos fogalmat fejez ki.

A görög *OA ~ OA = a*-val, a rovásírásos szöveg átírása szerint.

Új rovásjel:

≡ ≡ ꞑ = *z* (hangértéke néha *s*).

²⁶ Ščerbak A. M., Les inscriptions inconnues sur les pierres de Khoumara (au Caucase du Nord) et le problème de l'alphabet runique des Turcs occi dentaux: Acta Orientalia, 15 (1962) 283—290. — Kuznecov V. A., Nadpiszi Kumarinszkogo gorodisca: Szovjetszkaja Archeologija 1 (1963) 298—304. — Artamonov M. I. u. Ščerbak A. M.: Szovjetszkaja Archeologija, XIX(1954) 280 (Novocserkaszk, Mojackoje).
²⁷ Csallány D., A székely-magyar rovásírás történetéhez: AÉ, 93(1966) 43.

A nagyszentmiklósi 6. sz. korszó első felirata alapján kitűnik, hogy a *z* rovásjelét a török *s* (=sz) rovásjellel és hangértékkel rögzítheti, így a felirati szövegek olvasatánál ezt a lehetőséget is figyelembe kellett vennem.

Németh Gyula is megtalálta a 8. sz. csésze rovásfeliratában a 21. sz. csésze *BOYHAA ZOPIAN* görög betűs török szövegének rovásírási megfelelőjét, amelyet ő *B^olja Čab^an*-nak olvasott. Az első nevet a korszó tulajdonosának: besenyő fejedelem nevének, a második nevet pedig besenyő törzsnévnek hitt (τζοπών = Čaban), Konstantinos Porphyrogenetos névjegyzéke nyomán. Azonban mindjárt kezdetben, egy jegyzékben szereplő besenyő fejedelem nevének olvasata befolyásolta megfejtését. Két hibát követett el: a *Z* rovásjelét és hangértékét *C*-nek olvasta, *z*~*s* helyett. A betű szerinti *p* jel és *p* hangérték helyett pedig *b* jelet és *b* hangértéket vett fel alapul. Ez a *Čaban* név semmivel sem igazolható, egy méltóságnévet nem lehet egy törzs nevével összecserélni. A *z* rovásjelét legfeljebb *s*-el olvashatjuk, a *č* rovásjelét pedig csak a veláris *š*-ből vezethetjük le, de semmiesetre sem a bemutatott névalakot olvashatjuk ki. A *p*~*b* hangváltozatok gyakoriak és elfogadhatók a nyelvészeti irodalom szerint.

A 8. sz. csésze rovásfeliratának hivatkozott része azonban mást mond:

= *Bolya zapan* a helyes megfejtése. A 21. sz. csésze vonatkozó görög betűs szavait adja vissza rovásírással. Ezzel a két szóval a nagyszentmiklósi rovásfeliratok belső kontrollját, a megfejtések helyes alapra való helyezését találjuk meg.

Mindkét csésze görög betűs és rovásírási alakja poncolt kivitelű. A 21. felirat elindító jele: bizánci kereszt, a 8. sz. aranycsésze rovásjeles szavait ugyancsak bizánci kereszttek tagolják. A 8. sz. csésze poncolt rovásjeleit a kivitelező mester számára előkarcolták. A rovásírás irodalmában a választójeleket többnyire pontozással találjuk.

A 21. sz. csésze görög betűs szava: *Buela*. Olvasata Németh szerint *B^olja* a rovásszöveg-párhuzam alapján. A felirati név helyes rovásírási megfelelője: *Polya*~*Bolya*. Olvasási változata *Boya*. A nevet kiejtés szerint keményen rögzítették, *b* helyett *p* rovásjelet alkalmazva. A *zapan* szóval kapcsolatban a *p* jel alkalmazására már rámutattam. A görög betűs szó *Bouela* (olvasata Thomsen szerint *Boila*), a rovásírás követelménye szerint tagolva *B-ou-el-a*. A rovásszöveg *Bolya* szavának tanúsága alapján nem *ou*-nak hanem *o*-nak rótták és akkor még *o*-nak is hangzott; az *el* jelét nem *l*-nek, vagy *j*-nek adták vissza, hanem az *l'*, *ly* palatális rovásjellel.

Malamir kán 8. századi sírfeliratán görög szövegben βουλά (kiejtés szerint *boila*) szó szerepel.²⁸ De ennek a szónak, méltóságnévnek semmi köze sincs a nagyszentmiklósi névalakunkhoz, csupán annyi, hogy ezt is görög betűkkel írták.

Németh *B^olja* szót olvasott ki a rovásszövegből.²⁹ A *p*~*b* ugyan azonos,

²⁸ Fehér G., A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik: Arch. Hung. VII, 1931, 146—147.

²⁹ Németh, i.m., 22.

de nem *b* jellel hanem *p* rovásjellel írták *b* hangérték mellett. Az *o* rovásjelét nem vette észre, és nem alkalmazta sem itt, sem az ábécéje magánhangzói között. Az *o* rovásjelét *j*-vel cserélte fel és így vette fel a hangzók összesítő táblázatában, természetesen tévesen. Pedig a 21. sz. csésze görög betűs névalakja diktálta a szó értelmét.³⁰

Új rovásjelek:

$\text{b} = o$

$\text{O} = l^2, ly^2$ olvasási változata *y* (= *j*).

Tehát személynévről és nem méltóságnévről van szó, olvasata *Bolya*. Az olvasatot³ az eredmények igazolják. Németh Gyula feltételezett olvasata. az ismert szövegek alapján nem helytálló.

A 8. sz. csésze két első rovásszavának helyes olvasata: *Bolya* ~ *Boya* *zap*ⁿ. A szavak meggyarazatára később térek ki.

A 3. sz. és 4. sz. korszó azonos rovásfeliratú, mindkét esetben a *Bolya* ~ *Boya* névalak ismétlődik. Azonosak a 8. sz. csésze rovásfeliratának első szavával.

Az *o* rovásjel az Orchon vidéki *o* rovásjel szegletes alakjára megy vissza, de kerekített változatát a székely rovásírásban is megtaláljuk.

A *l*, *ly* rovásjel szilvamacskás alakú párhuzama, egyedül csak a székely-magyar rovásírásban van meg: *ly*, *l* hangértékben.³¹

Az *l*, *ly* veláris alakja is megvan a nagyszentmiklósi feliratokon:

$\text{O} \text{ } ^al^1, ^aly^1$ formában.

A székely-magyar *ly*, *l* rovásjele azonos a 8. sz. csészén látható jellel, de a fejlődés következtében némileg változott a hangértéke. A 23. sz. kelyhen látható veláris *lj* rovásjele a székely rovásírás ligatúrái között is megőrződött, de sajnos hangérték nélkül.³² A nagyszentmiklósi veláris *lj* analógiája alapján azonban következtetni lehet arra, hogy a székely-magyar rovásírás nikolsburgi ligatúrái között megőrződött *us* (?) rovásjele tulajdonképpen veláris *ly* (*l*)-nek tekintendő, nem pedig *us* (?) ligatúrának.

A 11 sz. poháron mindössze két rovásjel látható: $\text{O} \text{ } | = s^an^g$. Az *s* rovásjele már ismert, a hangértéke nem vitás.³³ (Lásd XII. fejezet 32. bekezdésében.)

$\text{8} = \widehat{ng}$ új rovásjelnek tekintendő. Hasonló jel, azonos hangérték mellett, a mojackojei rovásfeliratban is megvan.³⁴

³⁰ Később derül ki, hogy itt nem méltóságnévről, hanem olyan történeti személy nevééről van szó, akinek emlékét helységnevé őrzi.

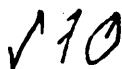
³¹ Csallány D., i.m. 41, 6—7. kép.

³² Csallány D., A székely-magyar rovásírás emlékei: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, III. 1960(1963) 54., 12. kép.

³³ Németh, i.m. 42.

³⁴ Sésérbak A. M.: Szovjetszkaja Arch. XIX(1954) 280.

Az 5. sz. korszó második rovásszava:

Megoldása: $el'p^k = \text{Elye} - \text{bég}$. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében.)

Új rovásjel:

 = k .

A Don-Kubán vidéken azonos alakban k jelként, az Orchon-Jeniszeji feliratokon $a > ak > k$ hangértékben, a székely – magyar rovásírásban szintén veláris k alakban jelentkezik.

Németh Gyula az $El'p^k \sim El'b^k$ nevet: ib^k -nek olvasta és az $Il-b^k$ személynévből állította össze.³⁵ (Ld a XII. fejezet 32. bekezdésében helyesbítését!).

Az 5. sz. korszó bekarcolt első rovásszövege:

Az első és az utolsó rovásjelet ismerjük: ng . . . s. Németh Gyula a második ismeretlen jelet z -nek olvasta, pedig a szöveg magánhangzót kíván. A harmadik jel ugyancsak nem fordult még elő. Ennek a mássalhangzónak rovásjelét Németh g -nek vette.³⁶ Új rovásjelek:

 = i

 = d

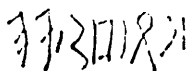
Németh a d hangzó rovásjelét a felirati anyagban nem találta meg.

A d betű jele veláris alak. Kettőzött formájú párját a türk rovásfeliratokból ismerjük. Újabban a kumarinszki gorodiscse több rovásszövegéből került elő a nagyszentmiklósi d rovásjel analógiája.³⁷ Az egyik feliratot ott $andak$ . . . -nak olvasom. Ennek a szónak d^1 jele igazolja az 5. sz. korszó kérdéses magánhangzójának veláris kapcsolatát. Tehát a hiányzó magánhangzó: i . A magánhangzók közül eddig az a és az o jelét tisztázhattuk a nagyszentmiklósi felirati anyagban, illetőleg az u jelét az analógiák alapján ismerjük, így csak az i hang rovásjele maradt a veláris hangok közül megfejtetlen.

A nagyszentmiklósi i jel is összhangban áll a türk i hang rovásjelével.

Az 5. sz. korszó első bekarcolt rovásszövegének helyes megfejtése: $n^o gi d^i s$. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében).

A 6. sz. korszó első rovásjelcsoportja:

³⁵ Németh, i. m. 27.

³⁶ Uo. 29. pp.

³⁷ Szovjetszkaja Arch. 1(1963), 301—302. l., 1. ábra.

Megfejtése: *sab^anud B^az*. A *pez ~ bez* olvasat lehetséges.
Új rovásjelek:

 = *b*

 = *u*

Az *u* téglalap alakú rovásjele ismert, kapcsolatot és rokon formát mutat a Talas-völgy, a Don-Kubán vidék és a székely – magyar rovásszöveg *u* jelével.

A *b* rovásjel alakját is megtaláljuk szegletesformában az Orchon-Jeniszej vidéki türk feliratokon.

Németh az *u* rovásjelét *u[?],ü* hangjelöléssel rögzítette, a *b* jelét pedig *v* rovásjelnek vette fel nagyszentmiklósi ábécéjében.³⁸

A 10. sz. csésze bekarcolt rovássora:

Németh Gyula *tab^aq*-nak olvasta. A négy rovásjel közül csupán az első és az utolsó betű jelével nem találkoztunk az eddigi feliratainkon:

.ap^a.

Új jelek:

 = *k* (*q*)¹ hangértékű. Kétféle változatban szerepel.

 = *s*¹.

A rovásjel egyenes szárral a türk *č* hangot és a székely – magyar veláris *š*-t képviseli.³⁹ Ez a jel a *ž* rovásjellel együtt a veláris *č*-t pótolja a türk és a székely-magyar rovásírásban. A nagyszentmiklósi *š*-rovásjel száras alakja a fejlődés folyamán görbülő szárat vett fel. Az enlakai feliratban mindkét száras *š* jel meggömbült.

A fenti szó helyes megfejtése: *šap^ak* az írásmódja alapján. A második *a*-t nem jelölik. (Ld. a XII. fejezet 32. bekezdésében).

A 9., 10., 17., 22., 23. sz. aranyedényeken azonos szövegű poncolt rovásfeliratot találunk:

Megoldása: *šun^ad-ok zaok* olvasatú. Nem találkoztunk még az

³⁸ Uo., 33.

³⁹ Nyíregyházi Évkönyv. III. 1960(1963), 128—132. pp.

 = nd^1, n^1d^1

 = ok^1 (ligatúra, ideogramma).

Az első jel az nd^1 összetett. Észrevehető benne a már ismert o jel alakja és az n rovásjel. Mészáros Gyula helyesen hozta ezt a jelt kapcsolatba a türk nd rovásjellel. A karacsajevszki (Kubán vidék) feliraton ugyanezen rovásjel fordul elő, de a megfejtési kísérletek — látszik hogy Németh Gyula hibás nagyszentmiklósi olvasatát vették alapul — megoldatlanul maradtak.⁴⁰ Ugyanis ő r -nek hitte az nd jelét. A *Šun^ad-ok* olvasatú nagyszentmiklósi rovásszöveget, a kumarinszki gorodisce feliratában rokon összetételben találjuk:⁴¹

Úgy látszik hogy mindkét török nyelvű rovásszöveg-rész rokon jelentésű.

A *zaok* szó olvasatának magyarázatára még később visszatérek. Az *ok* jel (ligatúra, ideogramma) magyarázatára és összefüggéseire a továbbiakban kívánok rámutatni.

A 8. sz. csésze két utolsó rovásjele, illetőleg a felirat utolsó mondata:

A k jel veláris alakjával már találkoztunk. A második jel új rovásjel veláris n^1 .

A székely—magyar rovásírásban az n^1 -ből ny rovásjel fejlődött és önállósult. Miként a székely rovásírásban ezzel a rovásjellel megtaláltuk a hiányzó n^1 veláris alaját,⁴² úgyszintén a nagyszentmiklósi n' jel is az n' rovásjel mélyhangú formáját tükrözi: az an' hangzó jelét. Így a két rovásjeliből álló szó megfejtése: *kán'*. A veláris n' jele még más szavakban is ismétlődik.

A 6. sz. korszó második bekarcolt feliratában ezt a szót találjuk:

Az első három rovásjel megfejtése: *pan'*. A negyedik jel új hangot, mégpedig magánhangzót képvisel. Minthogy a mély magánhangzók sorozatát már kimerítettük, joggal gondolhatnánk a vokálharmónia megtörésével palatális rovásjelre.

Az új rovásjel:

 = u

⁴⁰ Acta Orientalia, 15(1962) 283. pp., 2. kép.

⁴¹ U. itt, 284., 3. kép.

⁴² AÉ, 1966, 41.

Németh Gyulánál a rovásszöveg megfejtetlen.

A török rovásszövegekben ez a jel ismeretlen. Tehát nem a török írásrendszerbe tartozik.

Szláv jövevényszóval függ össze. Az írásjel is átvétel az ószlávból, azonos betűje a cirillírás emlékei között maradt meg mint az *u* hang betűje.⁴³ A rovásszöveg olvasata így *pan'u*. Észrevételem helyességét igazolja ugyan-ezen korszó első rovássorának megfejtése: *sabⁿnud P^z*. Ez török (perzsa) nyelvű átírása a 8. sz. csésze *zapⁿ* szavának. A *pan'u* név *u* betűjének (cirillbetűjének), a *sabanud* szó *u* rovásjelében egyenértékű jele maradt meg. A fentiekből kiderül, hogy a *zoapan* görög betűs szót nemcsak *zapan*-nak, hanem *sapan* ~ *saban* névnek is olvashatjuk a későbbi *zsupán*, *ispán* méltóság-név helyett. A *pan'u* szó valószínűleg azt jelenti, hogy az aranykorszó az úré, az úr tulajdona'.

A 23. sz. kehely második szövegében ismét találkozunk a 6. sz. korszó *pan'u* szavával:

= *pan'u Pataljⁿ*.

Németh Gyula ezt a szöveget sem fejtette meg. A *Pat-alján* ~ *Bat-alján* név azonos a görög betűs török nyelvű felirat *Bout-aoul'* nevével, olvasd *Both-aol'* ~ *Bath-alj*.

Új rovásjelek:

У = *t*¹

0 = *alj*¹

A *t*¹ nemcsak a székely-magyar *t*² rovásjelének alakjával azonos, hanem megtalálható a kumarinszki gorodisce rovásszövegei között is más olyan rovásjelek társaságában, amelyek a nagyszentmiklósi írásrendszer jeleire jellemzőek.

Bath-alja—*Path-alja* név egy Bodrog megyei község tulajdonosa, akire a *pan'* szó vonatkozik.

Az *alj* rovásjele veláris alak. Ezzel tisztázódott a székely-magyar rovásírás mélyhangú *lj* rovásjelének formája, amely a fejlődés folyamán *ly*¹ hangzóvá változott. Azonos alakja megvan a nikolsburgi ligatúrák között, de hangmegjelölés nélkül.

A 15. sz. és 16. sz. nyeles csészén azonos szövegű felírás van bekarcolva. A rovásszöveg a következő:

⁴³ *Nikóforov Sz. D.*, Sztaroszlavjanszkij Jazik. Moszkva 1955, 98-99 (Samuel felirata, i.sz. 993. év).

A mojackojei rovásjelek között rokon formát találunk a *dž* hang jelölésére, így a nagyszentmiklósi *dz* rovásjel elfogadhatónak látszik. A szöveg olvasata:

Bataⁿ d^dz

Új rovásjel:

B = *d^dz*

A 8. sz. csésze poncolt rovásfeliratának teljes szövege:

Olvasata: *Bolya zapⁿ Zanadij kán'*. *Zanadij* (*Szanadij*) *kán'* ugyancsak egy eddig ismeretlen nevet mutat. Új rovásjel:

Ÿ = *ï*

Ÿ = *j : i*

A 6. sz. korsón a 3. bekarcolt rovásjelcsoport:

ŸŸŸ = *ati*. Az *ï* rovásjele az előző *Zanadij* név *ï* rovásjelével azonos.

Németh Gyula ezt az *ati* szót *ayï*-nak olvasta. A novocserkaszki és mojackojei feliratokon a fenti *ï* rokon rovásjelalakja előfordul.

IV. A FELIRATOK MEGFEJTÉSÉNEK ÖSSZESÍTÉSE AZ EDÉNY-SZÁMOZÁSOK SORRENDJÉBEN

Összegezve a felirati anyagot és a rovásszövegek megfejtését, az eredményeket az aranyedények sorszama szerint (Hampel J. összeállításában) sorolom fel.

2. sz. (VI—VII. t.).

a) Bekarcolt nemzetségi tamgák, amelyek a rovásszövegek megfejtésénél szerepet nem játszanak (IV. t. 1).

b) A lovasábrázolás zászlóján apró rovásszöveg vehető ki, (XIX. t. 3. = VII. t. 1b). *Bez...*

3. sz. (VIII. t. 1).

Bolya ~ *Boya* (IV. t. 2).

4. sz. (VIII. t. 2).

Bolya ~ *Boya* (IV. t. 3).

5. sz. (IX. t. 1).

a) *nⁿg-id^s*

b) *e^lp^k* *e^lb^k* = *Ely^e-b^eg* (IV. t. 4a, 4b).

6. sz. (IX. t. 2).

- a) *sab^anud B^ez*
- b) *pan^u*
- c) *atī* (IV. t. 5a, 5b, 5c).

8. sz. (XII. t.).

Bolya zap^an Zan^adij kán (IV. t. 6a).

9. sz. (XIII. t. 1).

- a) *Šun^ad-ok zaok* (IV. t. 7a).
- b) (Bizánci poncolt felirat).

10. sz. (XIII. t. 2).

- a) *Šun^ad-ok zaok*
- b) *Šap^ak* (IV. t. 7b, 7c).
- c) (Bizánci poncolt felirat).

11. sz. (XIV. t. 1).

S^an^ag (IV. t. 8).

15. sz. (XV. t. 1).

Bat^an^ad^ad^az (IV. t. 9).

16. sz. (XV. t. 2).

Bat^an^ad^ad^az (IV. t. 10).

17. sz. (XV. t. 3).

Šun^ad-ok zaok (IV. t. 11).

21. sz. (XVIII. t. 1a).

*BOYHAA · ZOAIAN · TECH · AYΓETOIGE ·
BOYTAOYΛ · ZΩAIAN · TAΓPOΓH · HTZIGH · TAICH*

Buila zoapan täsi dügätügi

Butaul zoapan tayruyi ičigi täsi.

(Olvasata Thomsen W. szerint).

A rovásszövegek alapján olvasata kiegészítve:

Bolya zapan...

Bot-alj ~ Bat-alj zapan...

22. sz. (XIX. t. 1).

Šun^ad-ok zaok (IV. t. 12).

23. sz. (XIX. t. 2).

a) *Šun^ad-ok zaok*

b) *pan^u Batalj^an* (IV. t. 13a, 13b).

A magánhangzók közül nincs itt rovájsjele a palatálisoknak: *e, è, ö, ü*-nek. Ezek a hangok természetszerűen benne vannak a palatális mássalhangzóknak és így külön nem ábrázolják (pl. *B^ez, ^el^b^ek.*), esetleg csak a szavak végén. Az ábrázolt *i* magánhangzónál, másodszer már nem szükséges felrovásuk. Veláris magánhangzók szó végi ábrázolásával találkozunk a *Bolya, atī, pan^u* szavaknál (utóbbinál cirillbetűvel). Nem róják a szövegben a második *a* jelét (*sab^anud, zap^an, Šap^ak, Bat^an^ad, pan^uB^at-alj^an*). A nem ábrázolt magánhangzók, az utánuk következő mássalhangzók veláris vagy palatális helyzetét nem befolyásolják.

V. A ROVÁSÁBÉCÉ

> = a

∟ = i/j

∟ = i

∟ = o

∟ = u

∟ = u/cirillbetü

∟ = b¹

∟ = d¹

∟ = dz

∟ = j¹/i¹

∟ = k¹

∟ = k²

∟ = ok¹/törzsjel

∟ = l¹⁻² ~ y/=j/

∟ = alj¹

) = n²

) = n^od¹

) = n^og¹

) = an¹

) = p¹⁻² > b

) = š¹ > č

) = s¹⁻²

) = t¹⁻²

) = z¹⁻² > s

4. kép. A nagyszentmiklósi rovásábécé

A mássalhangzóknál nagyobbbrészt szét tudtam választani a veláris¹ és a palatális² rovásalakokat. Azonban a felirati anyag mennyisége még mindig nem volt elegendő ahhoz, hogy minden mássalhangzó esetében tisztázhattuk volna az ábécé számára a betűk rovásjelét, vagy mélyhangú és magashangú kapcsolatait. Így nem kaptunk feleletet a nagyszentmiklósi rovásfeliratok alapján a, dz^1 , d^2 , g^{1-2} , j^2 , $m^{1-2}nd^2$, ng^2 , r^{1-2} , s^2 , t^2 rovásjelek alakjára nézve. A δ^1 jelét még δ^1 -el pótolják, a p^{1-2} jelét többnyire b hangértékben használják, a $z \sim s$ párhuzam is előfordul.

VI. HELYES ADATOK, ÍRÁSJELEK, A KORÁBBI MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEKNÉL

A rovásfeliratok megfejtése után felvetődik a kérdés, hogy mi volt jó a korábbi megoldási próbálkozásoknál, és mi maradt meg ezekből hasznos adomány a további építőmunka számára.

Supka Gézánál:

A d és s betű rovásjelének felismerése. Észrevette a b rovásjelét is, de mindjárt össze is cserélte az ng jelével (5. sz. korszó) (Radloff után).

Az n , b , s jele (6. sz. korszó) (Radloff után).

Az s jele (11. sz. pohár). (Radloff után).

A d rovásjel (3. sz. és 4. sz. korszó). (Radloff után).

Az n rovásjele (8. sz. csésze). (Radloff után).

Mészáros Gyulánál:

Az n , nd . Utóbbi a Jeniszej nd alapján (8. sz. csésze).

Az nd , kj (de nem $ok!$) (9., 10., 17., 22., 23. sz.).

Az n jele (23. sz.); az s jele (6. sz.); az nd jele (16. sz.); s jele (5. sz.); s jele (11. sz.).

Wladár Róbertnél:

Az o rovásjele (3–4., 8. sz.);

Pataky Lászlónál:

Az n , j , k (8. sz.).

Németh Gyulánál:

Az a rovásjel (3., 4. sz. korszó); az ng , s (5. sz. korszó); l , k^2 ; s , n (6. sz.); a , $\ddot{i}$ (6. sz.); a , n , q (8. sz. csésze); u , a , q (9., 10., 17., 22., 23. sz.). „Das aus der köktürkischen Schrift bekannte Ideogramm oq , Pfeil' und ist also oq , uq zu lesen.” a^aq (10. sz.); s , ng (11. sz.); a , (15., 16. sz.).

Altheim Franznál:

b , $k(\ddot{a})$ (5. sz.); s , b , n , d (6. sz.); n (8. sz.); s (11. sz.); n (23. sz.).

Összegezve a fenti megfejtési kísérletek eredményét, utólagosan megállapíthatom, hogy egyes betűk hangértéke tekintetében azonos volt a véleményünk, Németh Gyulánál a szavak olvasatánál is megközelítő volt. Azonban az egyes jelek többnyire olyan szavakba voltak beágyazva, amelyeknek helyes olvasata kétes. Előre elgondolt feltevéseket próbáltak a feliratokból igazolni. Így Supka: az aranyedények készítési módjával kapcsolatos jegyzetelést látott. Mészáros: eszem-iszommal kapcsolatos bölcs mondásokat olvasott.

Wladár: vallásos vonatkozásúakat gondolt. Pataky: magyar nyelvű besenyő szövegeknek vélte a feliratokat. Németh: többnyire edényféléseket kívánt a megfejtésekből kihámozni.

VII. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYEDÉNYEK CSOPORTOSÍTÁSA A ROVÁS- ÉS AZ EGYÉB FELIRATOK FIGYELEMBEVÉTELÉVEL

a) A Csanád-törzsi-nemzetségi tulajdonjegglyel ellátott szertartási edények:

Kehely. 22. sz. (XIX. t. 1). Átm. 100 mm. Ma 67—69 mm, súlya 213 g, 20 1/2 karát.⁴⁴

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 12).*

Kehely. 23. sz. (XIX. t. 2). Átm. 98 mm, Ma 66—68 mm, súlya 213 g, 20 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 13a).*

Rovásfeljegyzés: *pan'u-Bat-aljⁿ* (cirillbetűs *u*-val) (IV. t. 13b).

Ivókürt. 17. sz. (XV. t. 3.) H. 142 + 136 mm, súlya 117 g, 12 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 11.).*

Párja hiányzik!

Csatos csésze. 9. sz. (XIII. t. 1). Átm. 147 mm, súlya 287 g, 22 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 7a).*

Bizánci felirat, különböző olvasatokkal.

Csatos csésze. 10. sz. (XIII. t. 2). Átm. 146. mm, súlya 305 g, 22 karát.

Rovásfelirata: *Šun^ád-ok zaok (IV. t. 7b).*

Rovásfeljegyzés: *Šáp^ak (IV. t. 7c).*

Bizánci felirat, különböző olvasatokkal.

b) A Csanád-nemzetség birtokában levő, hagyatéki osztályozásra került, a rokonok neveivel szignált aranyedények:

Korsó. 3. sz. (VIII. t. 1) Ma. 212 mm, súlya 656 g, 19 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Bolya ~ Boya (IV. t. 2).*

Korsó. 4. sz. (VIII. t. 2.). Ma 212 mm, súlya 656 g, 19 1/2 karát.

Rovásfelirata: *Bolya ~ Boya (IV. t. 3).*

Korsó. 6. sz. (IX. t. 2). Ma. 235 mm, súlya 956 g, 21 karát.

Rovásfeliratok: *sab^anud Béz (IV. t. 5a).*

pan'u (IV. t. 5b).

atī (IV. t. 5c).

A párja hiányzik!

⁴⁴ Noll R. Vom Altertum zum Mittelalter. Wien 1958, 72—78, méret-, súly- és karátadatainak figyelembe vételével.

Korsó 5. sz. (IX. t. 1.) Ma 206—209 mm, súlya 710 g, 20 karát.
Rovásfeliratok: *N^ag-idis (IV. t. 4a).*

Ely^ep^k = Elye-bég (IV. t. 4b).

Párja hiányzik!

Korsó. 2. sz. (VI—VII. t.). Ma. 220 mm, súlya 608 g, 18 karát.

Rovásfelirat: *tamgák, nemzetiségi jelek (IV. t. 1).*

apró rovássor a zászlón (*XIX. t. 3*): *B^ez...* (Csanád-nemzetség Bézi ága).

Párja hiányzik!

Korsó 7. sz. (X—XI. t.). Ma. 225 mm, súlya 755 g, 21 karát.

Párja hiányzik!

(Csanád-nemzetségé)

Korsó. 1. sz. (V. t.). Ma. 360 mm, súlya 2149 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

Tál. 8. sz. (XII. t.). H. 177 mm, súlya 327 g, 22 karát.

Rovásfelirata: *: Bolya zap^an Zan^adij kán' (IV. t. 6.)*.

A tál párja hiányzik!

Griffes csésze nyéllel. 15. sz. (XV. t. 1). H. 162 mm, súlya 103 g, 21 karát.

Rovásfelirata: *Bat^an^ad⁻d^ez (IV. t. 9)*.

Griffes csésze nyéllel. 16. sz. (XV. t. 2). H. 162 mm, súlya 104 g, 21 karát.

Rovásfelirata: *Bata^an^ad⁻d^ez (IV. t. 10)*.

Csatos csésze. 21. sz. (XVIII. t.) Átm. 120 mm, súlya 212 g, 22 karát.

Görög betűs feliratának olvasata:

Bolya zapan täsi dügütügi

Bot-alj zapan tayruyi içigi täsi.

Csatos csésze. 20. sz. (XV. t.). Átm. 120 mm, súlya 179 g, 22 karát.

Pohár. 12. sz. (XIV. t. 2). Ma. 47 mm, súlya 70,5 g, 20 karát.

Rovásfelirata *San^ag (IV. t. 8)*.

Párja hiányzik!

Pohár. 11. sz. (XIV. t. 1). Ma. 49 mm, súlya 74 g, 19 karát.

Párja hiányzik!

Bikafejes csésze. 13. sz. (XIV. t. 3). H. 127 mm, súlya 283 g, 20 1/2 karát.

Bikafejes csésze. 14. sz. (XIV. t. 4). H. 130 mm, súlya 284,5 g, 20 1/2 karát.

Állatfejes ivócsésze. 18. sz. (XVI. t. 1). H. 158 mm, súlya 483 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

Csészecske, állatdíszekkel. 19. sz. (XVI. t. 2). Ma 57 mm, súlya 217,5 g, 22 karát.

Párja hiányzik!

A 23. sz. kelyhen (*XIX. t. 2*), a Csanád-nemzetség poncolt szignaturáján kívül: *pan'u Pat-alján ~ Bat-alján* szövegű rovásfelirat is van, a rokoni kapcsolatok bizonyítékaképpen (*IV. t. 13a, 13b*).

A 10. sz. csatos csészén, a Csanádok poncolt rovásfeliratán kívül a *Šápak* név is szerepel (*IV. t. 7b, 7c*).

VIII. AZ ARANYEDÉNYEKKEL KAPCSOLATOS ÉSZREVÉTELEK

Az összes edények eredetileg párokat képeztek. Ez megállapítható a rendelkezésre álló méret, súly, finomsági adatokból, a kivitelből, a díszítés azonosságából, az azonos feliratokból.

A talált kincs darabszáma 1799 után 23 db volt.

Edények:

kehely 2 db;

ivókürt eredetileg 2 db, ebből hiányzik 1 db;

csatos csésze 2 db;

bikafejes csésze 2 db;

állatfejes ivócsésze 2 db, ebből 1 db hiányzik;

griffes csésze nyéllal, 2 db;

csatos csésze (kisebb), 2db;

pohár, 4 db eredetileg, ebből hiányzik 2 db;

állatdíszes csészécske eredetileg 2 db, hiányzik 1 db;

tál valószínűleg 4 db volt eredetileg, hiányzik 3 db:

korsó 12 db volt eredetileg, hiányzik 5 db;

Összesen lehetett 36 aranyedény, amelyből hiányzik 13 db. Így a rendelkezésre álló adatok szerint a kincslelet első tulajdonosa (a találó): 1 ivókürtöt, 1 állatfejes ivócsészét, 2 poharat, 1 csészécskét, 3 tálát és 5 korsót (az 1., 2., 5., 6., 7. sz korszok párját), összesen 13 aranyedényt adott el vagy tartottl vissza a maga számára. Minden típusból hagyott meg példányokat. Poncolt feliratú darabokat nem csonkítottak meg, de a többi darabot egyaránt csonkították, a füleket letördelték arany szerzés céljából.

IX. A NAGYSZENTMIKLÓSI ROVÁSFELÍRATOK ÖSSZEFÜGGÉSEI

(a mellékelt összehasonlító táblázat szerint)

X. MEGJEGYZÉS:

Megállapítható, hogy a nagyszentmiklósi rovásírás, a költörök rovás-ábécére támaszkodik, de a nyugatra való népvándorlással a rovásírás is fejlődött, új elemeket vett fel a Don és a Kubán vidékén. Legszorosabb kapcsolatot a Kubán vidékével és a székely-magyar rovásírással tart fenn. Utóbbinál mintegy 20 rovásjelből 15 a nagyszentmiklósi írásrendszerből ered. Úgy látszik, hogy a mintegy 400 éves időtávolság fejlődése okozta, hogy a székely rovásírás eltávolodott,—hogy úgy mondjam—az anyairástól. Hozzájárul ehhez az is, hogy

A nagyszentmiklósi rovásfeliratok összefüggései
 NSZMIKLÓS KÖKTÖRÖK DON-KUBÁN SZÉKELY

a	>	>	>	◁
i:ï	∩:∩	∩∩∩		∩†
o	∩	∩		>∩∩
u	∩:∩ ^{/cirill- =betű/}	∩	∩∩	∩
b	∩ ¹	∩ ² ∩ ²	∩ ²	∩ ¹ ∩ ²
č	∩ ¹ (∩ ²)	∩∩	∩	∩ ¹ ∩ ²
d	∩ ¹ ∩ ²	∩ ¹ ∩ ²	∩ ¹ ∩ ²	* ¹ † ²
dz	∩ ²		∩ ²	
g	-	∩	∩ ² ∩ ²	∩ ² ∩ ²
j/i/	∩ ²			∩ ¹ ∩ ²
k/q/	∩ ¹ ∩ ¹ ∩ ²	∩∩(a>ak)	∩	$\left\{ \begin{array}{l} \cap^1_{(ak)} \cap^2_{(ik)} \\ \cap^1_{(ok)} \cap^2_{(ök)} \\ \cap_{(wk)} \end{array} \right.$
ok	∩ ¹	∩ ¹ ∩ ¹ (ok)	∩ ¹	∩ ¹ (c)

5. kép. A nagyszentmiklósi rovásírás összefüggései a török írásrendszerekkel.

NSZMIKLÓS KÖKTÖRÖK DON-KUBÁN SZÉKELY

	$\frac{l^2}{a/ljy=j} \theta^1 \theta^2$		Φ^2	$\begin{cases} \theta^1(1') \\ \theta^2 \theta^2(1') \end{cases}$
m	—		$\alpha \alpha^1 \alpha^2$	$\alpha_{(mb)} \alpha^2$
n^2	$D^1(1')^2$	$)^1$	$)^2 D^1(1')^2$	$D^1(n^1))^1)^2$
n^1	$)^1$		$)^1$	
$\begin{cases} n^d \\ n^a \end{cases}$	δ^1		δ^1	
n^g	δ^1		$\delta \delta^1$	
p	$\uparrow^{1-2}$ (hangértéke többnyire: b)	1	$\ni$	$\begin{cases} \alpha^1(tpr) \alpha^1 \\ \exists^2 \exists^2 \\ H^2 \end{cases}$
r	—	$4^1 4^1$	Υ^2	H^2
š	$)^1$		$\wedge$	$\wedge^1 \wedge^1 \wedge^2$
s	$ ^{1-2}$		$ ^2$	$ ^2 ^2 \quad ^{1-2}$
t	Υ^1			$\begin{cases} \Upsilon^1 \Upsilon^1 \Upsilon^2 \\ X^1(t) X^2(t) \end{cases}$
v	—			$M M^{1-2}$
z	$\exists^{1-2} \exists \exists$ (hangértéke néha s)		$\exists \exists \exists$	$\exists^1 \exists^2 \Upsilon^{1-2}(\check{z})$

a székely mint török nép sokáig megtartotta a maga íráskincsét, amelynek maradványát már szinte értelem nélküli ligaturákban őrizte tovább. Finnugorosodása után rovásábécéje új hangokkal bővült, palatálisokra támaszkodott a latin írás és az egyházi művelők hatására, sőt még a pogány törzsi *ok* rovásírásjel is megváltozott (*c* jelre). Igazolja ezt a köktörök, Kubán vidék, Nagyszentmiklós (*o*)*k* hang rovásírásjele amely ott megmaradt.

A nagyszentmiklói rovásábécé: $x = b^2$ jellel utólag bővült. A 2. számú korszón a lovasábrázoláson, a zászlón kivehető rovásfelirat erős nagyítással részben olvashatóvá vált a *Béz...* névben.

A nagyszentmiklói rovásábécé összefüggéseit tisztáztuk a török írásrendszerek kötelékében, most nézzük meg a nagyszentmiklói feliratok anyagát a rovásírás ismeretében.

XI. FELIRATOK (MONDATOK, SZAVAK, ROVÁSJELEK)

1. *ŠUN ÁDOK ZAOK* (22. sz.)
2. *ŠUN ÁD-OK ZAOK* (23. sz.)
3. *ŠUN ÁD*
4. *OK*
5. *ZAOK*
6. *PAN'U-PATALJÁN*
7. *PAN'U*
8. *PAN'-U*
9. *PAN'*
10. *U* = (cirillbetű)
11. *PATALjÁN ~ BATALjÁN*
12. *PAT-ALjÁN ~ BAT-ALjÁN*
13. *PAT-ALja ~ BAT-ALja*
14. *PAT ~ BAT*
15. *ALj*
16. *ÁN*
17. *ŠÁPAK* (10. sz.)
18. *BOYHAA ZOPIAN TECH ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ*
BOYTAOYA ZΩPIAN TAΓPOΓH HTZIΓH TAICH (21. sz.)
19. *BOYHAA ZOPIAN*
20. *BOYHAA*
21. *ZOPIAN*
22. *ZOA-PIAN*
23. *ZAO*
24. *PIAN*
25. *TECH*
26. *ΔΥΓΕΤΟΙΓΗ*
27. *BOYTAOYA ZΩPIAN*
28. *BOYTAOYA*
29. *BOYT-AOYA*
30. *BOYT*

- 31. *AOYA*
- 32. *ZΩAΠAN*
- 33. *ZΩA-ΠAN*
- 34. *ZΩA*
- 35. *ΠAN*
- 36. *TAΓPOΓH*
- 37. *HTZIH*
- 38. *TAICH*

- 39. *PATANÁD-EDEZ ~ BATANÁD* (15. sz.)
- 40. *PAT-ANÁD °D°Z*
- 41. *PAT-ANÁD ~ BAT-ANÁD*
- 42. *PAT ~ BAT*
- 43. *ANÁD*
- 44. *EDE-Z*

- 45. *SABANUD-PÉZ ~ SABANUD-BÉZ* (6. sz.)
- 46. *PÉZ ~ BÉZ*
- 47. *SA-BAN-U-D*

- 48. *SA-BAN ~ ZA-PAN*
- 49. *SA ~ ZA*
- 50. *BAN ~ PAN*
- 51. *U-D*
- 52. *PAN'U*
- 53. *PAN'-U* (cirillbetűs *u*)
- 54. *PAN'*
- 55. *ATĪ*

- 56. *POLYA ~ BOLYA* (3. sz.)

- 57. *POLYA ZAPAN ZANADĪJ KÁN'* (8. sz.)
- 58. *POLYA ZAPAN*
- 59. *POLYA ~ BOLYA*
- 60. *ZAPAN ~ SABAN*
- 61. *ZA-PAN ~ SA-BAN*
- 62. *ZA ~ SA*
- 63. *PAN ~ BAN*
- 64. *ZANADĪJ*
- 65. *ZANAD-ĪJ*
- 66. *ZANAD = SANÁD*
- 67. *ĪJ*
- 68. *KÁN'*

- 69. *NAGIDIS*
- 70. *ELYEPEK ~ ELYEBEK* (5. sz.)

71. ELYE-PEK ~ ELYE-BEK

72. ELYE

73. PĚK ~ BĚG (11. sz.)

74. SANÁG

75. ŠUNÁDOK ZAOK (17. sz.)

76. ŠUNÁDOK ZAOK (9. sz.)

77. ŠUNÁDOK ZAOK (10. sz.)

78. PATANÁD-EDEZ ~ BATANÁD-EDEZ (16. sz.)

79. POLYA ~ BOLYA (4. sz.)

80. Tamgák.

81. Apró rovásjelek : BĚZ... (2. sz.)

XII. A FELIRATI ANYAG ÉRTÉKELÉSE

1. A 6. számú korszón és a 23. számú kelyhen karcolt kivitelű feljegyzést is találunk *pan'u* szóval. Rovásalakja: Első látásra is észrevehető, hogy itt nem török szóval van dolgunk annak ellenére, hogy rovás-szövegben fordult elő. A *p* jel hangértéke ez esetben nem változott *b*-re. Az *an'* jel veláris forma. Az *u* jel fenti alakja a török írásrendszerekben sehol sem fordul elő, tehát nem türk típusú rovásjel. Németh Gyula nem tudta megfejtetni.⁴⁵ Nyilvánvaló volt, hogy az *u* jelét ott kell keresni, ahonnan a *pan'* szó is származik: az ószláv egyházi nyelvben, a cirillbetűk között.⁴⁶ A kérdéses jel tehát nem türk rovásjel, hanem a cirillírás *u* betűje, azonos hangértékben, a szláv nazálisok eltűnése utáni hangformát képviseli. Cirill szövegekben ezt a betűt meg is találtam.⁴⁷ A rovásfeliratok szerkesztője nemcsak a nagyszentmiklósi jellegű török rovásírást ismerte, hanem görög betűs török szövegekhez is értett; otthon volt a bizánci egyházi liturgiában, a Cirill-szövegekben, sőt a 10. sz. csésze rontott betűinek tanúsága szerint (*u* helyett *v-t*, a *k* jel felett *a* betűt írt): a latin írást is ismerte.

Ennek a cirillbetűnek nagy jelentősége van a nagyszentmiklósi aranykincs feliratainak kronológiai meghatározásánál, mert nem lehet korábbi használatú a X. század végénél. Ugyanis ez az *u* betű azt mutatja, hogy a *pan'u* szóban a szláv nazális hang már eltűnt. A mai cseh *pán* 'úr' szóban maradt meg névalakja, a magyarban az *ispán* szó 1269-ben jelentkezik először.⁴⁸

⁴⁵ Németh, i.m. 40. és 44.

⁴⁶ Fiam Csallány Géza tanár, a megyei idegenforgalmi, hivatal vezetője hívta fel figyelmemet az ószláv betűformára.

⁴⁷ Ld. 43. j.a. Sámuel feliratát.

⁴⁸ Kiezsá I., A magyar nyelv szláv jövevényszavai, I/1. Bpest 1955, 224—226.

Tehát a *pan'u* 'úr' az úr tulajdona' szó legrégebb nyelvemlékünk, amely tisztán, a *vári-zsupán*, *udvari-zsupán* összetételek nélkül is jelentkezik.

Így minden eddigi időmeghatározás, amely a nagyszentmiklósi rovásfeliratokat a X. század vége előtti korra teszi, teljesen téves.

2. A *pan'u* szó a feliratokon nem áll önmagában. A 23. számú kelyhen: *pan'u-Patalján* alakban jelentkezik. *Pat-alján* ~ *Bat-alj-án* nevet találunk a 23. számú csésze *BOYTAOYA* (*Butaul*, Thomsen szerint) feliratában. Feltehető, hogy *Bat úr fia* a csésze tulajdonosa. Az *-ul* ugyan nem, de *oyul* végződés jelenti a török nyelvben, a fiú'-t.⁴⁹ *BOYTAOYA* (olvasata: *Botalj* azonos személy *panu Pat-alján*-nal; akinek neve *Bat-and* alakban a 15. és 16. számú csészéken is rokon. Az utóbbi névalak emlékeztet *Botond* vezér nevére.

3. A cirillbetűre végződő, nagyméretű *pan'u* szó a 6. számú korszón: *sabanud Béz* feliratra vonatkozik. Ennek a szónak nemcsak görögbetűs alakjával: *zoapan* szóval, hanem ennek rovásírásos megoldásával is találkozunk: *zapan* méltóságnévvel. *Kniezsa* a *župan* szóval kapcsolatban tárgyalja az *ispán* szót, de a szó hangtani viszonyát nem tisztázták. Avar-török eredetűnek tartják, azonban az avar-török forrás ismeretlen. A török *čoban* 'pásztor' hangtani tekintetben nem jöhet számításba.⁵⁰ A *zapan* < *saban* rovásfelirat adja a hangtani megoldást és a török szó iráni eredetét. Franz Altheim a perzsa *šubān* 'pásztor' szóból indul ki.⁵¹ De a rovásfelirat *sabān* szava az etimológiai kapcsolatot jobban biztosítja.

Ilyen *zapan* ~ *saban* méltóságnévet találunk *Bolya zapan* ~ *saban* összetételben, a 21. számú ivócsészén; tisztán a *Bolya* név szerepel a 3. és 4. számú korszón, amelyek a keresztírást tanúsága szerint valószínűleg halotti szertartással függtek össze. A 8. számú tál olvasata: *Bolya zapan* ~ *saban Zanadij kán*'.

A 6. sz. korszón a *pan'úr* szó: *saban* méltóságnévre vonatkozik; a 21. számú ivócsészén megállapítható, hogy *Batalja saban* a rang viselője; a 23. számú kelyhen *panu Pataljan* ~ *Batalján* a fentiekkel azonos személy.

A *boēla* ~ *boila* méltóságnév a kök-türk és a bolgár-török feliratokból ismert⁵², de a név eredete, értelme, a török nyelvek segítségével elemezhetetlen. Itt *boila-saban* összetételben jelentkezhethetne. A 8. számú tálon a birtok nevét is megtaláltam: *Zanadij* ~ *Sanadij kán*' néven.

4. A 21. számú edény görög betűs feliratának olvasata tehát:
Bolya zapan tēsi dūgētūgi
Batalj zapan tayruyi ičigi tēsi.
'Bolya-saban készítette ezt az ivóedényt, s Batalj-saban tette alkalmassá a felfüggesztésre.'⁵³

5. A 6. számú korszó fenékszegélyén apró feljegyzést találunk: *atī* szóval. Nyilvánvalóan török nyelvű megjelölése a rovásfeliratok szerzőjének (Ld. helyesbítését a 33. bekezdésben!).

⁴⁹ Németh, i. m. 11.

⁵⁰ Kniezsa, i. m. 224—226.

⁵¹ Altheim, i. m. IV, 1962, 39. lap 6. j.

⁵² Mészáros Gy., A nagyszentmiklósi kincs egyik ál-török felirata: Népünk és Nyelvünk, X(1938) 10. pp. Altheim, i. m. V., 1962. 311.—Németh Gy., A honfoglaló magyarság kialakulása. Bpest 1930, 256.

⁵³ Németh, i. m. 1932. 10—11. — Mészáros: Népünk és Nyelvünk 1938, 5—17. pp. — Fehér: AÉ, 1950 41—42. pp.

6. A 10. számú csészén *šapak* ~ *šabak* rovásfeljegyzés is olvasható, Németh *tabaq*-nak fejtette meg, amely, csészé'-t jelent.⁵⁴ (Ld. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

7. A 11. számú poháron látható rovásfelíratot: tévesen *senq*-nek fejtettem meg. A megoldás azonos Németh megoldásával: *sän*-gel, amely ugyancsak 'edényfélét' jelent.⁵⁵ (L. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

8. Az 5. számú korsón két szót találunk: *nag-idis*-t és *Elye-bék* nevet. Utóbbit Németh *Il-bäk* személynévnek fejtette meg. (Ld. helyesbítését a 32. bekezdésben!).

9. A 22—23. számú kelyheken, a 17. számú rhytonon, a 9—10. számú csatos ivócsészén, azonos szöveggel a következő poncolt rovásfelíratot találjuk: *Šun^{ád}-ok zaok*.

A *Šun^{ád}* szóban az *nd* veláris alakja: *n^{ád}*. A név a Ajtonyt legyőző *Csanád* vezérre vonatkozik, a *Šun^{ád}* név ennek ősi alakját őrizte meg. A latin nyelvű 1000 utáni oklevelek *Sunad*, más alakban *Chanad* néven ismertetik. *Idrīsī* 1153. évi arab nyelvű tudósításában *Š|u|n|a|t* néven szerepel.⁵⁷ Ez a névalak áll legközelebb rovásszövegünkhöz, amely az *š < ě* fejlődést mutatja.

A fenti szóhoz kapcsolódik egy *†*-alakú rovásjel *ok* hangértékben. Az *ok*, nyíl' szó a régi török népnevekben 'törzs' jelentésben szerepel. A tíz törzsből álló nyugati türkök neve a türk feliratokban *On-ok* 'Tíz-nyíl'. A török *onogur* 'tíz nyíl', 'tíz törzs' névből fejlődött a magyarok *оγγуоо* *Ungar* neve. Honfoglalóink körülbelül 800-ig a Don és a Kubán vidékén vannak, s 700 körül itt jelzi a Ravennai Geográfus az onogurok hazáját.⁵⁹ A nagyszentmiklósi rovásírásrendszer testvérét a karacsajevszki feliratokban találjuk meg, a Kubántól 15—20 km-re,⁶⁰ rovásírásos folytatását pedig az erdélyi székely rovásírásban látom.⁶¹ A törzsi jelzésre szolgáló nyílhegy, veláris *k* hangértékben: a köktörökben, a Kubán vidékén és a székely rovásírásban is megtalálható. Úgy látszik, hogy eredetileg ezt az ideogrammat tisztán a törzsi kapcsolatok jelzésére tartalékolták. A székelyben ez a rovásjel, a latin írás hatására, *ok*-ból *c*-re változott.

A nagyszentmiklósi felirat tehát *Šunád-törzs* értelmű.

Ajtony törzsfői központja Marosvár volt. Mint a bizánci kereszténység híve, székhelyén Keresztelő Szent János tiszteletére monostort építtetett, apátot helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint.⁶² István király államszervező harcában, a hadsereg vezére a király unokaöccse *Šunád* volt, aki Ajtonyt megölte, törzsi területét és vagyonát részben megkapta és uralmát a király nevében gyakorolta. Ajtony leveretése

⁵⁴ Németh, i.m. 1932, 41.

⁵⁵ U. ott, 42.

⁵⁶ U. ott, 39.

⁵⁷ Györffy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bpest 1963, 851 (Csanád vármegye).

⁵⁸ Németh Gy., A honfoglaló magyarság kialakulása. Bpest 1930, 41.

⁵⁹ U. ott, 178, 182.

⁶⁰ Acta Orientalia 15(1962), 283—280. — Szovjetszkaja Archeologija 1(1963) 298—304.

⁶¹ AÉ, 1966, 36. pp.

⁶² Moravcsik Gy., Bizánc és a magyarság. Bpest 1953, 56. pp.

1028-ban történt.⁶³ Marosvár: *Csanád* nevet kapott. A görög szerzeteseket, Csanád, a Szent György vértanú tiszteletére épített oroszlánosi monostorba költöztette át, korábbi monostorukat Csanád várában a nyugati kereszténység meghonosítása végett, Gellért püspöknek adta át. A király itt 1030-ban püspökséget létesített.

A nagyszentmiklósi aranykincs *Šunád-törzs* nevével poncolt rovásfeliratait legkorábban, az 1028—1030 közötti időre lehet meghatározni. Arra az időre, amikor a görög szerzetesek még nem költöztek át új oroszlánosi monostorukba.

10. *Oroszlános (monostora)*. A monostor 1256-ban is a Csanád-nem közös birtoka.⁶⁴

11. *Szentmiklós* (az aranykincs lelőhelye). Halászhelyeivel együtt a Csanád-nem birtokolja mindvégig. 1284 előtt a kunok kirabolták.⁶⁵

12. *Béz*: 1247-ben *Beez ~ Bez* (Csanád vm.). A Csanád nembeli *Béziek* öröklött birtoka.⁶⁶

A 6. számú korszón levő rovásfelirat: *Pan'u sabanud Béz*. *Béz* *saban ~ zapan ~ ispán úré*. A szegélyen levő megjegyzés: *ati*, a török feliratokban, 'férfi rokont, nővér fiát(?)' jelenti. Ez bizonyára a Csanád nemhez való rokoni fok mértékét mutatja.

13. Az *oq* szó a török szótárakban nemcsak 'nyilat', hanem 'ajándék részesedést' is jelent. A 17., 9., 10., 22. és 23. számú edények poncolt rovásfeliratában *Šunad ~ Csanád-törzs ~ nemzetség ajándékrészesedése* mondatot olvasom. Ez magyarázza meg a különböző, nagyrészt rokoni hagyatéki szá-lakon összegyűlt aranyedények eredetét.

14. Az 5. számú korszón két karcolt kivitelű rovásfelirat van: *nagidis* és *Elye-bek* az olvasata. *Idi* = 'Úr'. Valószínűleg ennek a szónak összetétele hasonló a *pan'* jelzetű feliratokkal.

15. A 11. számú poháron *senq* a rovásfelirat olvasata. Átírva *sⁱη*. Németh, eine Art Gefäss' oldotta meg. Török szótárban találtam egy rokonértelmű szót: *sänäk* = Krug, olvasattal. De a pohár nem korsó! (Ld. olvasatát a 32. bekezdésben!).

16. *Szanád(rév)* (a Tisza partján). *Zanad ~ Zanath ~ Szanád*. Halászatával együtt a Csanád-nem birtoka (1247—1337).⁶⁷

A 8. sz. tál rovásfelirata: *Bolya ~ Bolya zapan Zanád-ij kán'* — egyezik a birtok nevével. Úgy látszik, hogy a névadónak: *Zanád-ij kán'jának* aranyedényeit (8., 9., 10., 3., 4., 17. számú darabokat, valamint a 8. és 17. sz. darabok hiányzó párját: a *Šunád-nemzetség* szerezte meg.

⁶³ László Gy., Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről: Folia Arch. IX(1957) 151. — Kristó Gy., Megjegyzések az ún. „Pogányházadások” kora történetéhez: Acta Historica, XVIII. Szeged 1965, 19. pp. — Györfy Gy., Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza, 1963, 835. pp.

⁶⁴ Györfy, i.m. 1963, 865—866.

⁶⁵ U. ott, 871—872.

⁶⁶ U. ott, 849.

⁶⁷ U. ott, 869—870.

A *Zanad̄ij* szóból a *Zanád* ~ *Szanád* helységnév igazolható volt. De az *ij* végződésnek is megvannak a párhuzamai, ugyancsak egykorú helynevekben: *Scerij*, olv. *Szērij* (Pusztaszer) (A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Bp. 1958, 217. lap. 328. j.). — *Yztharij* = *Esztár* (Bihar vm), 1215-ből. (*Györffy Gy.*, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Bp. 1963. 615).

17. Lehetséges, hogy Bodrogvármegye alapjai a honfoglaló Botond nemzetség szállásterületén nyugszanak. Botond neve egy környékbeli nemzetség nevében és megyei személyek nevében szerepel. A Botond személynév (1255-ben) feltűnik a Bodrog megyei Küllői Bolyár fia *Batand* nevében.⁶⁸

A nagyszentmiklósi 15—16. számú nyeles csészéken *Batand-dz* rovás felirat olvasható.

A nevet a *Botond* nemzetséggel hozhattuk kapcsolatba. Joggal olvashattuk ezt a személynévet, mert más olvasatok is többnyire *Bodrog* vármegyével függtek össze és a rovásszöveg is lehetővé tette a fenti megfejtést.

Azonban az olvasatnál a következő nehézségek merültek fel:

A *Batand(dz)* név utolsó tagja a *dz* a személynévvel összefüggésben értelmetlen, felesleges ballasztnak látszik és helyesen meg nem fejthető.

A *Batand* név helységnévvel nem hozható kapcsolatba, akkor, amikor a többi megfejtett név mind birtoknévként is előfordul.

Németh: *bayr^adž*-nak olvasta („Gefäss mit einem Stiele”).

A *Šun^ad*, *Zan^ad* nevek azt igazolják, hogy *Bat^and* név *nd¹* olvasata az előbbi analógiák után nem pontos, mert *n^ad*-nak feloldva *Batanad* a jó olvasata és az *nd* forma törlendő. Tagolva: *Bat-anad*. Ez azonosnak látszik *Both-Anya*, *Botanya* ~ *Bath-Anya*, *Batanya* (Csanád megye), tatárjárás előtti község névalakjával (ma *Battonya*, Györffy, i.m. 848).

A *dž* veláris alakja sem meggyőző és nem indokolható. A palatális *d^ez²* formát használhatom csak, ha az utolsó rovásjel értelmét megmagyarázni kívánjuk:

Bat-anad-^ed^ez a helyes olvasata.

Értelem: Batanyád úré (uráé). Az *edez* ~ *idis* szó török, az 5. számú korszó feliratán is előfordul (IX. t. 1., IV. t. 4a, 4b).

A Battonyán előkerült és publikált rovásírási gyűri negatív szövegének olvasata (*Csallány D.*, AÉ 1955, 81—82) a nagyszentmiklósi rovásírási rendszer ismeretében változik.

Bátmonostor(a) ~ *Botmonostor* építését (1192—1193) *Both* bihari ispán, közbejött halála miatt nem tudta befejezni.⁶⁹

Patala(szentpéter).1208: *Potala*, Bácsbokod mellett D-re feküdt. Becsei Imre, aki Becse-Gergely nembeli Bot ispán birtokait öröklött jogon követelte, az Alföldön számos helyen magának adományoztatta a *Bot-*, *Bat-*, *Bod-* névvel kezdődő birtokokat.⁷⁰

A 22—23. sz. kelyhek, a feliratok tanúsága szerint, *pan’u Pat-alja-n-tól* ~ *Bat-alja-n-tól* kerültek a *Šunád-nemzetséghez*.

Patala falut egyidőben *Bataljának* nevezték.⁷¹

⁶⁸ U. ott, 697.

⁶⁹ U. ott, 709—710.

⁷⁰⁻⁷¹ U. ott, 726.

A 21. sz. görög betűs szövegben a *Butaul zoapan* Thomsen-féle olvasat helyett *Pat-alj zapan* ~ *Bat-alj zapan* rovásszöveget olvasunk. A veláris *l* rovás jelnek a székely rovásírás tanúsága szerint a XI—XII. században már *l'*, *lj*, *ly*, *y* (= *j*) hangértéke lehetett, így a *Patalj* ~ *Batalj* olvasat indokolt.

A 21. sz. csésze *BOYT A OYA* feliratú, az olvasata szerint: *Both-aol'*, 'Both-nagycsalád'. Az *aul* > *aol'* > *alj* = nagycsalád. A felirat a 21. sz. kehely rovásfeliratában foglalt személlyel azonos: *Bath-alj(a)*, *Bath*-, nagycsalád(ja)'. Az előző feliraton a , nagycsalád' még törökül, utóbbin már magyarul szerepel: *Aul'*, *aol'-alj*.

Terem(alja) telek: 1256-ban *Teremalya*. Csanád nem birtoka Csanád vm-ben (*Györffy*, i.m. 873). *Gorzsa*, *Bodgorzsája*: 1331-ben *Bodgorsaya*. Bod nevű birtokosáról kapta nevének előtagját (*Györffy*, i.m. 857). *Batonya(egyháza)* (Csanád vm), a tatárjárás előtt Anya község egy része *Both* nevű birtokosáról Botanya nevet kapta (*Györffy* i.m. 848).

Battonyáról rovásírásos gyűrű került elő (*Csallány*: AÉ, 1955, 81—82).

18. Az 5. számú korszó feliratainak és a 11—12. számú pohár rovásfeljegyzésének nincsenek konkrétizálható kapcsolatai.

19. A felirat nélküli edények (13, 14, 18, 19. sz.) úgy látszik már a *Csanád-nem* szerzeményei voltak.

20. *Both-monostora* szomszédságában találjuk Baja birtok nevét. *Boya* *Baya*, az okleveles adatok szerint már 1077-ben szerepel.⁷²

A két szomszédos birtok neve névadó ispánja, együtt szerepel a 21. számú csésze *Bolya zapan* és *Bot-alj(a) zapan* föliraton. De a 8. számú csésze, a 6. számú korszó, a 15—16. számú nyelescsészék, a 22—23. számú kelyhek, a 3—4. számú korszók feliratai, de az ezekkel összefüggő, feljegyzések és edényformák, mind a *Bodrog vármegyei* eredetre utalnak. (ld. 6. sz. térképvázlatot).

21. A 23. számú kelyhen: *panu Patalján* ~ *Batalján* ~ *Botalján* feliratot találunk. A *Pat-alj(a)* ~ *Bat-alj(a)* ~ *Bot-alj(a)* felirat ismétlődik a 21. számú csészén. A *pan'u* szóban az *u* betű a cirillírás *u* betűje, a *Bat-alj(a)* névben az *alj(a)* szó finnugor eredetű.

A nyelvészeti vonatkozások további elemzése már túlterjed kitézött feladatom határán: a nagyszentmiklósi török nyelvű rovásjelek és szövegek megfejtésén és történeti háttérük megvilágításán.

22. Az eddigi adatok alapján is tisztázható, hogy a nagyszentmiklósi aranykincs és török nyelvű rovásai és rovásszövegei: honfoglaló nemzetségeinkhez fűződnek. Utolsó birtokosuk a Csanád-törzs (-nemzetség) volt. Elrejtésük is a Csanád-nem birtokán Nagyszentmiklóson történt, az É—D-i útvonal mentén, a Harangod-Aranka vize közelében.

23. A kincs elrejtését a tatárjárással (1241) hozom kapcsolatba. Az elrejtők Csanád várából szállították Nagyszentmiklósrá, de az aranyedényeket már nem sikerült újra kiásniok, valószínűleg elpusztultak.

⁷² U. ott, 708. pp.

24. A Csanád-törzs (-nemzetség) rovás-szignaturái azt tanúsítják, hogy a tulajdonbavétel ideje legkorábban 1028—1030-as években történhetett a görög barátok marosvári tartózkodása idején, ha az egyházi vonatkozásokat és a rovásírás kivitelezőinek ezen barátokat tekintjük. De arra nincsen bizonyítékunk, hogy az utolsó elrejtők egyházi funkcionáriusok lettek volna. A Csanád-nemzetség palotája a mai Ócsanádtól nyugatra feküdt.

25. Az aranyedények felirataiból nem derül ki, hogy azok Ajtonytól erednek, vagy az ő országrészéből származnak. A kapcsolatok részben Bodrog vármegyére utalnak, ahol Ajtonynak már nem volt uralma.

26. A kincs már nem Csanád vezér nevéhez és szerzeményéhez fűződik, hanem csak a Csanád-nemzetséghez (tehát utódaihoz). Így a kincs és a török nyelvű rovásírás használati ideje a XI—XII. század.

27. A magyarság a X. század közepén (950 körül) kétnyelvű volt: finnugor nyelvet és török nyelvet beszélt.⁷³ (Nem számítva az iráni és más nyelvű csatlakozókat). A finnugor nyelvet és a honfoglaláskori törzsneveket: az 568-ban bejövő avarsághoz fűztem.⁷⁴ Honfoglalóink török nyelvű, egyetlen rovásírásos felirati emlékét: a most megfejtett nagyszentmiklósi kincsfeliratok szolgáltatták.

28. Vajon a török törzsek melyik csoportjához sorozhatjuk a nagyszentmiklósi rovásfeliratokat?

A dunai bolgár-törökökhöz nem tartozik, mert a bolgároknál „az elszlávosodás folyamata a IX. században már nagyon előrehaladt, a X. században pedig teljesen be is fejeződhetett, mert a bizánci források a X. századtól kezdve a bolgárokat többé már nem különböztetik meg a szlávoktól.” A magyar szómaradvány *alj(a)*, a feliratok honfoglaló nemzetségeinkhez való tartozása, a XI. századi török nyelv és rovásírásrendszer, a *boéla* méltóságnév hiánya, stb., nem igazolják a déli, dunai bolgár eredetet. Így Mavrodinov,⁷⁶ Altheim⁷⁷ stb. kutatók eddigi állásfoglalása a dunai bolgárok mellett tárgytalanná vált. Németh Gyula a besenyőkhöz fűzte a nagyszentmiklósi feliratokat.⁷⁸ De tévedett a *Bojla Čaban*, *Bota-ul Čaban* megfejtésben, a *Bata* (889), fia (900—920) időmeghatározásában, a besenyőknek tulajdonított szövegben és ábécében. Elég, ha a *Šunád-törzs* (-nemzetség) feliratára hivatkozom és arra, hogy Csanád vezér István király unokaöccse volt, nemzetségfői címere pedig azonos a Turul-Árpád címerrel.⁷⁹

Közelebb járt a nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtéséhez Fehér Géza,⁸⁰ aki a kincset magyar eredetűnek tartotta. Azonban sem Ajtony, sem az erdélyi Gyula szerepe nem mutatható ki a kincs felirataiból.

Helyesen állapítja meg Györffy György, hogy az emlék török nyelve a

⁷³ Németh, A honf. magyarság kialakulása, 1930, 279.

⁷⁴ Csallány D., Neue Ergebnisse der awarenzeitlichen Forschungen in Ostungarn: Arch. Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften Nitra (Symposium über die Problematik der Besiedlung des Karpatenbeckens im VII—VIII. Jahrhundert Nitra-Malé Vozokany 28. August—1. Sept. 1966). Nitra 1966 (1—8 lap).

⁷⁵ Kniezsa I., Magyarország népei a XI. században. Bpest 1938, 435. pp.

⁷⁶ Mavrodinov N., Le trésor Protobulgare de Nagyszentmiklós: AH, 29, 1943.

⁷⁷ Altheim F., Geschichte der Hunnen, V. Berlin 1962, 293. pp.

⁷⁸ Németh Gy., Die Inschriften des Schatzes von Nagyszentmiklós. Bpest—Leipzig 1932.

⁷⁹ Györffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bpest 1959, 101., 4.

⁸⁰ Fehér: AE, 77(1950), 34—46.

Magyarországon beszélt török nyelvjárásokban keresendő.⁸¹ De Ajtony és Bojla név kapcsolatának keresése téves irányba vitte.

Értékesek László Gyula kérdésfelvetései, időrendi megfigyelései a nagyszentmiklósi kinccsel kapcsolatban. Az ő dolgozata az egyetlen, amely a darabok egy részének keltezését helyesen, a magyar pénzveréssel való azonosságok alapján, a XI. század első felére határozza meg.⁸² Igazolja ezt az *o* rovásjele is, amelyet a *c* betű helyett vertek ki.

29. „A Gyulák nemzetsége dél-erdélyi szállásterületét teljesen elvesztette, s Gyula fiai *Boja* (*Baja*) és *Bonyha* Baranya megye vidékén, részben az Árpád-nem szállásterületéből kaptak kárpótlást. A krónikairó tőlük származtatja a baranyai Kán nemzetséget.⁸³ Így érthetővé válik, hogy a Duna két oldalán (Bodrog és Baranya vármegyében) található *Boya* ~ *Baya* személy- és helynevek, amelyek Gyula nemzetségéhez tartoztak, miért rovattak fel a nagyszentmiklósi edényekre és miért kerültek a Gyula nemzetséghez tartozó Csanádhoz. Csanád neve egyébként Pest megye sík területén is fennmaradt helynévben.⁸⁴

30. Ajtony-, és Tétény-Zsombor-nem törzsfői oroslános címerein megjelenik a *nyílhegy* = *ok*, a törzsi jelkép, a török származás és a török rovásírásrendszer emlékeképpen.⁸⁵

31. Helyesen látja Györffy György is, hogy a nagyszentmiklósi kincs a türk nomádállam utolsó hagyatéka.⁸⁶

32. A munka értékelése után jöttem rá, hogy az 5. számú korszó és a 11. számú pohár rovásszövegében az *ng* rovásjel nem palatális, hanem veláris hangkapcsolatú, így helytelen az *Engid's* és *Seng* olvasatunk. Tehát a rovásjel *ng¹* olvasata *n¹g*.

Az 5. sz. korszó feliratának vonatkozó névalakja: *nag-idis*. Az első része *nag* = ,nagy' szóval (lásd *Noglok* = Nagylak, *Nog-falú* = Nagyfalú helyneveket, a kora-Árpád-kori oklevelekben); a második része *idis*. Az *idi* török szó, azonos az ,úr' szavunkkal. Együtt: *nag + idis* = nagyúr, az értelmező szótárak szerint. Az 5. sz. korszó második rovásszövegéből tűnik ki, hogy az előző, ,nagyúr' jelentésű szó kire vonatkozik. Nem *Elbek*, *Ilbek* vagy *Elybek* ~ *Ilybek* személynév szerepel itt, hanem ismét egy történeti földrajzi személy- és helynév bukkan elénk Bodrog vármegyéből: *Elye* ~ *Ilya* néven (Györffy, i.m. 720. lap). *Ilya*, *Három-*, *Egyházas-* *Ilya* ~ *Elye*, 1339-ben maradt meg először okleveleinkben. *Ilya* ~ *Elye* + *bek* ~ *bég* volt a ,nagyúr'.

A 11. számú pohár „*Seng*” feliratát is a veláris hang figyelembevételével kell magyaroznunk: *Sanag*-nak. Ezzel a névvel a 8. sz. csésze feliratán már találkoztunk *Zanád* ~ *Sanád* névváltozattal. Az olvasatok között *Zanagh* alakban is megvan (Györffy, i.m. 869—870. lap).

A 10. sz. csésze *b*) rovásfeliratát *šapak*-nak olvastam. Helyesbítenem kell

⁸¹ Györffy, Tanulmányok, 108.

⁸² László, Folia Arch. 1957, 141—152.

⁸³ Györffy, Tanulmányok, 21.

⁸⁴ U. ott, 155.

⁸⁵ U. ott, 4.

⁸⁶ U. ott, 118.

6. kép. Történelmi földrajzi kapcsolatok (XI–XII. század) a nagyszentmiklói kincs rovásfeliratainak alapján

ezt az olvasatot is, mert a helyes forma: *Šáp-ak. Šáp*, 1274-ben Csanád vármegyéhez tartozó helység volt és a Csanád-nem birtokaihoz tartozott. Harangod mellett, Besenyő körül feküdt. (*Györffy*, i.m. 869. lap).

33. Összegezve a feliratokon levő és megfejtett neveket, a következő szereplők fordulnak elő a nagyszentmiklósi aranyedényeken (6. kép).

1. *Šunád* ~ *Csanád-törzs, nemzetség* (9., 10., 17., 22., 23. sz. edényeken).
2. *Bath-alja* ~ *Both-alja ur(a)* (23. sz. kelyhen).
3. *Both-alj* ~ *Bath-alj ispán(ja)* (21. sz. csésze).
4. *Bathanád* ~ *ur(a)* (15., 16. sz. csésze).
5. *Bolya* ~ *Boya* ~ *Baya* (3., 4. sz. korsó).
6. *Bolya* ~ *Boya* ~ *Baya ispán* (21. sz. csésze).
7. *Bolya* ~ *Boya ispán Zanád* ~ *Szanád(i) kán'* (8. sz. csésze).
8. *Béz sabán* ~ *ispán úr(a)* (6. sz. korsó).
9. *Sanág* (*Zanágh* ~ *Zanád* ~ *Szanád*) (11. sz. pohár).
10. *Elye* ~ *Ilye-bég* ~ *bék nagyúr* (5. sz. korsó).
11. *Sápak-Sáp* birtokhoz tartozók (10. sz. csésze).
12. *Ati* = ,férfi rokon, nővér fia (?)' (6. sz. korsó).
Béz... (2. sz. korsó).

A *Csanád* nembeli *Béziek*, az egyik Gyulafi: *Bolya* ~ *Boya* kétségtelenül rokoni kapcsolatot mutatnak a *Csanád*-nemzetséggel, de egyúttal igazolják azt is, hogy az edények nem *Csanád* vezérhez a megye első ispánjához fűződtek, hanem a már szétágazott *Csanád*-nemzetséghez tartoztak. A *Both-Bath* névalakokkal összefüggő edényfeliratok rokoni kapcsolatait a *Csanádokhoz* nem ismerem.

34. A 3—4. sz. korsó *Bolya* ~ *Boya* névével, úgy látszik hogy halotti szertartással függhetett össze, az edények felületén látható kereszt-díszes mező tanúsága szerint. *Boya*, a Gyula-fiak egyike, vezérszeretpet játszott az 1044—1046 közötti Péter-ellenes mozgalmakban, az ún. „Pogánylázadásokban”. Andrást, Bélát és Leventét akarták visszahozni az országha, ennek érdekében összeesküvést is szöttek *Csanádon*. A további kutatások feladata a történeti háttér kidolgozása és a pontosabb kronológia biztosítása a felirati anyagra való tekintettel. Mindenesetre a XI—XII. századot kell tágabb értelemben tekintetbe venni a nagyszentmiklósi aranykincs összegyűjtésére és használati idejére nézve.

35. Az aranykincs utoljára a *Csanád*-nemzetség kezén volt együtt és Szentmiklóson a *Csanád*-nem birtokán rejtették el, bizonyára a nemzetség egyik érdekelt családja. Az aranykorsók karcolt feliratai alapján arra gondolhatunk, hogy a 3—4, 8, 11-12, 20-21 számú Bolyától, a 2. és 6. számú Béz ispántól az 5. számú Elye bég nagyúrtól, a 15-16. számúak Batanád urától, származik. Azonban a korsók kivitelezése, formája annyira egységes, hogy nem számolhatunk a darabok különböző forrásból való eredeztetésével. Inkább az hihető, hogy az egész egy kézben maradt, szándékukban állt az edények rovásfeliratokkal való ellátása után a hagyatéék szétosztása, de váratlan esemény *Csanádon*, arra kényszerítette a nemzetség tagjait, hogy saját nagyszentmiklósi birtokukon rejtsek el aranyaikat. Az elrejtésnek számos oka volt, legkésőbbi lehetőségnek az 1442. évi tatárjárást tekinthetjük.

36. A nagyszentmiklósi kincs nem szignált aranyedényei, mind a Csanád-nem tulajdonai voltak. A *Šunád*-jelű poncolt darabok pedig a Csanád-nemzetség tulajdonaivá váltak.

A 2. számú korszón látható nemzetségi tamga (IV. t. 1) azt mutatja, hogy a korszó ábrázolását is a Csanád-nemmel, közelebből a Béziékkal kell összekapcsolni. Úgy látszik, hogy a lovasvitéz Csanád vezért ábrázolja, Ajtony levágott fejével. A Csanád-nemzetség az Ajtony elleni harc dicsőségét kívánta megörökíteni a 2. számú aranykorszón (VII. t. 1b) és Álmos-Emese Turulmondája ismétlődik meg itt is a Csanád-nem vonatkozásában a 2. számú aranykorszón (VII. t. 1a), a 7. számú aranykorszón (X. t. 1a, XI. t. 1b). Az Árpádok és Csanádok nemzetségfőinek azonos Turul-címere van. A kereszténné vált őszanya két karjából kinőtt két fácska: a Csanád-nem két kibontakozó virágzó fáját szimbolizálja. A nemzetség két főhajtása: a XII. században élt *Belenig*, *Buguzlou* testvérpárra megy vissza.

37. A magyar nép türk ágának egyedülálló rovásfeliratait és egyedülálló ötvösművészetét ismerhetjük meg a nagyszentmiklósi aranykincsben, amelynek népi kapcsolatait tévedésből eddig a dunai bolgár-törökökhöz és a bevándorolt besenyőtörödékekhez fűzték.

38. A kincs rovásfeliratai azt mutatják, hogy a XI—XII. századi hivatkozott nemzetségeink kétnyelvűek voltak, törökök és finnugorok, de elsősorban török nyelvűek, akik nyelvüket és rovásírásukat sokáig megőrizték. A székelyek még elmagyarosodásuk után is évszázadokig őrizték rovásírásukat. A veláris hangú rovásjeleket, amelyek a törökség jellemző sajátjai, a ligatúráikban értelemvesztetten is megtartották.

39. Amint már megjegyeztem, a törzsfői címereken, az oroszlánok jobb mancsában tartva, megjelenik a nyíl = *ok*, a jellegzetes törzsi szimbólum. Török törzs tehát: *Ajtony* törzse, *Tétény* törzse. A többi oroszlán-címeres törzsek: *Gyula* törzse, *Both* és *Ónd* törzse a Duna—Tisza vidékén, *Előd* törzse, de az *Árpád*-ház legkorábbi jelvényein is oroszlánábrázolás jelent meg. Törökök a székelyek, többségükben a többi honfoglalók.

40. Az Árpádok 10 országra osztották fel Magyarországot, mindegyik élére egy-egy török törzsfőt állítottak a honfoglaló rokonságból vagy a vezéreik közül. Ezek közül 7 törzs a korábbi avar törzsszervezet része volt, amelynek népe zömmel finnugor nyelvet beszélt. Mikor a behelyezett rokon törzsfők az idők folyamán túlságosan megerősödtek, vagy önállósították magukat, a központi hatalom (Árpádok), egyiket a másik után számolta fel. Ez már nemcsak a pogányok elleni harc volt, hanem nyelvi hadjárat is a honfoglaló török többségű néptörzseink ellen. Az Árpádok: a finnugor többségre és a nyugati egyházra támszkodtak; a honfoglaló török nemzetségeink pedig a pogány papokra, a türelmes keleti egyház védelmére, a régi népi és nyelvi hagyományokra és jogokra számítottak. Az eredmény ismeretes: a törökség hazánkban eltűnt.

41. A nagyszentmiklósi aranykincs és feliratai a honfoglaló török nyelvű nemzetségek egyetlen örökségét őrizték meg számunkra.

Azt a tényt, hogy türk nyelvű-e, vagy onogur-bolgár, illetőleg onogur-

-hun nyelvű-e a nagyszentmiklósi felirati anyag és annak hazai nyelvi kapcsolata, majd a hivatott nyelvészek és történészek fogják eldönteni.

A homorodkarácsonfalvi székely rovásfeliratban „hun-székely” szó jelzi a népi hagyományt. Rovásírásuk a nagyszentmiklósi írásrendszernek folytatása.

A Kubán melléki török nyelvű rovásfeliratok, amelyek testvérei a nagyszentmiklósi rovásjeleknek: iránymutatók számunkra.

42. A nagyszentmiklósi arany-ivókürtöt: a bócsai, perescsepinei (Szovjetunió), ozorai és Szeged-átokházi avarkori ivókürtök és szertartási edények sorozatába beállítva, nem az avarokhoz, hanem a hun-bolgárokhoz soroztam

43. A XIX. t. 3 alatti rovásszöveget (VII. t. 1b), amely a 2. számú korszak lovasalakjának zászlóján fordul elő, még csak részben tudtam megoldani.

44. A rakamazi gyepiföldi honfoglaláskori sírlelet korongpárja (hajfonatdísz) kapcsán (XX. t. 1—2), már rámutattam az Álmos-nemzetség, a nagyszentmiklósi Turul-ábrázolások (VII. t. 1a, X. t. 1a, XI. t. 1b) szoros összefüggéseire. A kincsleletnek a Csanád-nemzetséghez való tartozandósága, korábbi megállapításaimat megerősíti. (*Csallány D.*, *Acta Arch. Hung.*, 10) (1959)324. 11., Abb. 2—4, 6., 7).

Csallány Dezső

XIV. A NAGYSZENTMIKLÓSI ARANYKINCS ÉS FELIRATAINAK IRODALMA

1801—1850.

Schoennisner, *Notitia Hungaricae rei numariae*, Budae, 1801, XLII. §.

Jerney János, A nagyszentmiklósi kincsről: Hajdan és Jelen, 1847, 4—5.

Csészék és edények, arany a X. századból. Találtattak Torontálmegyében, Sz.-Miklósnál, Bene fegyvereivel és ékszereivel együtt. Kiásattak Bene pusztáján Kis-Kunságban: Magyar Hajdan és Jelen, 1847. 4.

Arneth J., Die antiken Gold- und Silbermonumente des k. k. Münz- und Antikencabinetts Wien, 1850, pp. 8,20—27, pl. G. II—VII, X, XIV.

1851—1900:

Böhm L., Geschichte des Temeser Banats, I. Leipzig, 1861.

Sacken E.—Kenner F., Die Sammlungen des k. k. Münz- und Antikencabinetts, Wien, 1866, p. 33.

Dietrich F., Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefäßen des Banater Fundes: Germania, 1866, 177—209.

Böhm L., Délmagyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme, I. Pest 1867.

Attila kincse: Budapesti Hírlap 1884, 326. sz.

Attila kincsei: Vasárnapi Újság, 1884, 609.

A nagy-szentmiklósi lelet: Vasárnapi Újság, 1885, 393.

Hampel J., A nagyszentmiklósi kincs: Arch. Ért., 1884, 1—166.

Hampel J., Der Goldfund von Nagy Szent Miklós, sogenanter „Schatz des Attila”.

⁸⁷ *Csallány D.* Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai: AÉ, 1946—1948, 350—361, LXXV—LXXIX. t.

Beitrag zur Kunstgeschichte der Völkerwanderungsepoche: Ungarische Revue, 1885, 161—199, 598—619., 1886, 433—480, 627—688. Kny. Bpest 1886, 190 lap.

Hoernes M.: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1885, 89—90. Arch. Értesítő, 1885, 404—405.

Keil B., Die griechischen Inschriften im sog. „Schatz des Attila“: Repertorium für Kunstwissenschaft Stuttgart, 1888, 256—261.

Bálint G., Attila kincse: Erdélyi Híradó, 1892, 249. sz.

Bálint G., Attila kincse. A nagyszentmiklósi lelet feliratainak megfejtése: Pesti Hírlap, 1892, XI. 20.

Fenger L., Om Tidbestemmelsen for det ungarske Guldfund frå Store St. Micklos, den saakaldte „Attilas Skat“: Aarbger for nordisk Oldkyndighet og Historie, 1892, 135—160.

Kondakov N., Istorija i pamjatniki vizantijskoj email. Kolekcija Zvenigorodszkago, Szpb., 1892, p. 39 sq.

Kondakov N., Geschichte und Denkmäler des byzantinischen Emails. Sammlung Swenigorodskoï, Frankfurt am Main, 1892, p. 37 sq.

Nagy G., Magyarország története a népvándorlás korában: Szilágyi I., A magyar, nemzet története I. Bpest 1895, p. CCCXXXII.

Kraus F., X., Geschichte der Christlichen Kunst, I. Freiburg im Breisgau, 1896, pp. 517, 591—592.

Pulszky K.-Radisics, J., Az ötvösség remekei, II. Budapest 1896, 101. 11.

Pulszky F., Magyarország Archaeológiája, II. Budapest 1897, 55—64.

Strzygowski J., Zur Datierung des Goldfundes von Nagy-Szent-Miklós: Byzantinische Zeitschrift, 1897, 585—587.

Hampel J., A régibb középkor emlékei Magyarhonban, I—II. Bpest 1894—1897.

Neumann W. A., Der Krainburger Goldfund. Ein Beitrag zum Studium der Verroterie cloisonnée: Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, 1900, 135—141.

1901—1910:

Hampel J., Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, I—III. Braunschweig 1905.

Nagy G., Butaul zoapan, Buila zoapan: Arch. Ért., 1908, 127—137.

Supka G., „Attila kincse“: Magyar Allam, 1908. XI. 12.

Kondakov N. P., Makedonija, Szpb., 1909, pp. 24—29.

Strzygowski J., (et van Berchem M.), Amida. Heidelberg, 1910, p. 376.

1911—1920:

Ebert M., Der Goldring von Strobjehnen: Prähistorische Zeitschrift, 1911, 105—115.

Debrecenyi M., Az ősmagyar írás néhány hazai és oroszországi emléke. Bpest 1914, 94 lap.

Supka G., Motivumvándorlás a korábbi középkorban. -Motivenwanderung im früheren Mittelalter: Arch. Ért., 1914, 1—19, 70—71, 89—110, 165—166, 184—206, 273—274.

Mészáros Gy., A Nagy-Szent-Miklósi kincs rovásos feliratainak megfejtése: Ethnographia, 1915, 1—21.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi feliratokhoz: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1915, 495—497.

Nyáry A., Attila kincse: Budapesti Hírlap, 1915, 92. sz.

Rosenberg M., Zu Supka, Das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós: Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1915, 101—102.

Supka G., A nagyszentmiklósi kincs revíziója. — Zur Revision des Schatzes von Nagyszentmiklós: Arch. Ért., 1915, 5—6, 50—64., 1917, 8—86, 272.

Az „Attila-kincs” feliratainak ügye: Ethnographia, 1915, 216—229.

Karabacek J., Über einen frühmittelalterlichen Zeugdruck mit angeblicher Gany-med-Musterung: Anzeiger d. Kais. Akad. d. Wiss. in Wien phil.-hist. Klasse, 1916.

Németh Gy., Az „Attila kincs” feliratainak ügye: Egyetemes Philológiai Közlöny, 1916, 419—422.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs revíziója: Történelmi Szemle, 1916, 285—286.

Supka G., Das Rätsel des Goldfundes von Nagyszentmiklós: Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1916, 13—24.

Thomsen W., Une inscription de la trouvaille d'or de Nagy-Szent-Miklós: Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Hist.-filol. Meddelelser I, Köbenhavn 1917.

Strzygowski J., Der Schatz von Nagy-Szent-Miklós: Strzygowski J., Altaï-Iran und Völkerwanderung. Leipzig 1917, 54—64.

Supka G., A nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Arch. Ért., 1917, 208.

Németh Gy., Thomsen a nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Egyetemes Philológiai közlöny, 1917, 638—641.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs körül: Turán, 1918, 265—267, 325—329.

Németh Gy., Válasz Sebestyénnek: Turán, 1918, 332—333.

Sebestyén Gy., A nagyszentmiklósi kincs feliratairól: Egyetemes Philológiai Közönlöny, 1918, 78—81.

Sebestyén Gy., Nyílt levél a főszerkesztőhöz: Turán, 1918, 329—331.

1921—1930:

Fettich N., Nagyszentmiklósi kincs: Művészeti Lexikon, II, 165—166.

Jelić L., Die Inschrift auf der Bucla-Schale von Nagyszentmiklós. Die Wiege der Metallkunst der Völkerwanderung: Studien zur Kunst des Ostens, 1923, 147—158.

Wladár R., A nagyszentmiklósi kincslelet feliratainak megfejtése. Bpest, 1921, 20 lap.

Supka G., Zur Herkunft der Tierschalen im Schatze von Nagyszentmiklós: Studien zur Kunst Asiens und Europas J. Strzygowski zum 60. Geburtstage gewidmet. Wien 1923. 251—255.

Mladenov S., Die Inschriften des altbulgarischen Goldschatzes von Nagy-Szent-Miklós: Godišnik na Narodnija Musei Szofia, 1922—1925, 326—380, Sofia 1926, 362—380.

Schraeder H. H., Zur Beschriftung des Schatzfundes von Nagy-Szent-Miklós: Ungarische Jahrbücher, 1925, 447—454.

Mötefindt H., Der Schatzfund von Nagyszentmiklós: Ungarische Jahrbücher, 1925, 364—391.

Mötefindt H., Zur Datierung und Beurteilung des Schatzfundes von Nagy-Szent-Miklós, Komitat Torontal, Ungarn: Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1925, 1—6.

Protitsch A., La tradition d'art sassanide chez les anciens Bulgares: Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare, 1926—1927, 211—230.

Mladenov S., Zur Erklärung der sogenannten Bucla-Inschrift des Goldschatzes von Nagy-Szent-Miklós: Ungarische Jahrbücher, 1927, 331—337.

Kondakov N. P., Ocserki i zamütki. Praga 1928, pp. 77, 104, 286.

Schmid W., Zur Chronologie des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós: Mannus Festschrift Kossina 1928, 221—231.

Vulić N.: Starinar, 1928—1930, 223.

Kühn H., Das Kunstgewerbe der Völkerwanderungszeit: Bossert, Geschichte des Kunstgewerbes aller Zeiten u. Völker, I. 1930, 69—100.

1931—1940:

Auf dem schatzfund von Nagyszentmiklós. . . : A Műgyűjtő, 1931, 88.

Németh Gy., Árpádkori törökjeink. Kié volt a nagyszentmiklósi kincs? Népünk és Nyelvünk, 1931, 169—185.

Németh Gy., A nagyszentmiklósi kincs feliratai: Magyar Nyelv. 1932, 65—85, 129—130. + Ferenczi Sándor: Erdélyi Múzeum, 1932, 358.; Ungarische Jahrbücher, 1932, 360.

Németh J., Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós, I. Die Sprache der Petschenegen und Komanen, II. Die ungarische Kerbschrift. Bpest—Leipzig 1932, 84 lap. □

Filow B., Geschichte der altbulgarischen Kunst. Berlin—Leipzig, 1932, 17—25.

Németh J., Les inscriptions du trésor de Nagy-szentmiklós: Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes, 1933, 5—38., 1934, 126—136.

Amit nem kaptunk vissza Bécsből: Pesti Hírlap, 1933. V. 7.

Mladenov S., Protobulgarisch und nicht petschenegisch ist der s. g. Attilaschatz von Nagy-Szent-Miklós: Godisnik, na Szofijszkaja Universitet, 1935, 1—88. □

Horváth T., Az üllői és a kiskőrösi avar temető. — Die avarischen Gräberfelder von Üllő und Kiskőrös: Arch. Hung., XIX, 1935.

Goschew I., Die Lesung der griechischen Inschrift der Schale No 9. des Goldschatzes von Nagyszentmiklós: Atti del V. congresso internazionale di studi bizantini Roma, II. 1936, 138—

Mavrodinov N., L'industrie d'art des protobulgares: Madara, II. Sofia 1936, 193—194, 248—253.

Schüller H., A nagyszentmiklósi aranykincs ornamentikája. — Zur Ornamentik des Goldschatzes von Nagyszentmiklós: Arch. Ért., 1937, 116—131, 217—226.

Schaffran E., Der Goldschatz von Nagy-Szent-Miklós: Kunstrundschau, 1938, 97—101.

Minns E. H., The Greek inscription on Nos. 9. and 10 of the Nagy-Szent-Miklós treasure: Balodis-émlékkönyv, Riga 1938, 120—125.

Mészáros Gy., A nagyszentmiklósi kincs egyik áltörök felirata. — Eine pseudotürkische Inschrift des Schatzes von Nagyszentmiklós: Népünk és Nyelvünk, 1938, 1—18.

Mavrodinov N., Remarques sur les inscription du trésor de Nagyszentmiklós: Bulletin de la Soc. Hist. Bulgare, 1939, 308—317.

Csalog J., A nagyszentmiklósi kincs arany korsóinak cserépből készült változatai. — Die Tonvariationen der Krüge des Schatzes von Nagyszentmiklós: Pécsi Múzeum Értesítője 1939—1940, 52—54.

Županič N., Problem etničke pripadnosti zlatega zaklada iz Semikluša v Banatu. — Zum problem des ethnischen Zugehörigkeit des Goldschatzes von Nagyszentmiklós im südwestlichen Rumänien: Etnolog (Ljubljana), 1940, 5—30. □

Fehér G., A bolgár-török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásaik. — Les monuments de la culture protobulgare et leurs relations hongroises: Arch. Hung., VII. 1931, 173 lap.

1941—1950:

Dietz E., A nagyszentmiklósi aranyelet: Europa, 1943, 121—126.

Mavrodinov N., Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós: Arch. Hung. XXIX. 1943, 232 lap. □

Grabar A., Kondakov and the treasure of Nagy-Szent-Miklós: Bulletin of the Byzantine Institute, 1946, 3—5.

Kondakov N. P., The treasure of Nagy-Szent-Miklós: Bulletin of the Byzantine Institute, 1946, 7—13.

Csallány D., Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ivókürtök régészeti kapcsolatai. — Rapports de l'époque avare de Szeged et des cors à boire Hunno-Bulgares: Arch. Ért., 1946-48, 350-361. □

Altheim F., Hunnische Runen: Halle a. d. S., 1948, 32 lap. + Harmatta J.: Arch. Ért. 1950, 59—60.

Dimitrov D. P., Dnesnogo szisztojanie na viprosza za prabilgarszija harakter na zlatnogo szikrovisece ot Nadiszentmiklós: Izvestija na Bulgarszkogo Isztoriceszko Druzsesztvo, 1948, 338—414. □

Fehér G., A nagyszentmiklósi kincsrejtély megfejtésének útja. — Pour dévoiler le mystère du trésor de Nagyszentmiklós: Arch. Ért. 1950, 34—49. □

1951—1960:

Alföldi A., Études sur le trésor de Nagyszentmiklós: Cahiers Archéologiques, 1951, 123—149. □

Altheim F., Eine neue protobulgarische Inschrift aus Nagy-Szent-Miklós: La Nouvelle Clio, 1951, 70—76.

Altheim F., Eine neue proto-bulgarische Inschrift aus Nagy-Szent-Miklós: Altheim, Aus, Spätantike und Christentum. Tübingen 1951, 70—77. □

Alföldi A., Études sur le trésor de Nagyszentmiklós, II—III.: Cahiers Archéologiques, 1952, 43—53., 1954, 61—67. □

Gabain A., Über die Ahnen der Türkvölker: Mitteilungen des Instituts für Orientforschung, 1953, 474—479.

Kronczsalov D., Madarský jezdec. K otázce o ethnogenesi Bulharů: Československá Ethnografie 1953, 203—260. □

Artamonov. I. I., Nadpiszi na zaklazskah novoecerkaszkogo muzeja i na kamnah majackogo gorodiscea: SZA, XIX, 1954, 263—268. □

Scserbak A. M., Neszkolko szlov o priemah estenija runiceszskih nadpiszej, naidennih na Donu: SZA, XIX. 1954, 269—282. □

Eberstein Z., Der Schatz von Nagy Szent Miklós: Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien, 1951—1954, 43—45. □

Artamonov, M. I., A novoecerkaszki múzeum kulacsain és a majacki gorodisce kövein levő feliratok: Szovjet Régészet, X, 1955, 120—123.

Scserbak A. M., Néhány szó a Don vidékén talált runikus feliratok olvasásának módjairól: Szovjet Régészet, X, 1955, 124—137. □

Mavrodinov N. P., Raszkopki i issledovanij v Bolgarii za poszlednie godi: SZA, XXIV, 1955, 121—154.

László Gy., Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről. — Notes sur le trésor de Nagyszentmiklós: Folia Archaeologica, 1957, 141—152. □ + Kádár Z.: AÉ, 1959, 219; Moravcsik Gy.: BZ, 1958, 245—246., Bysl, 1958, 361.

László Gy., Contribution à l'archéologie de l'époque des migrations. III. Notes sur le trésor de Nagyszentmiklós: Acta Arch. Hung., VIII, 1957, 186—198. □

Csalog J., Kobakedények hatása a népvándorlási agyag- és fémművességre. — L'influence des vases de gourde sur la céramique et l'industrie du métal de l'époque des migrations: Folia Arch., 1957, 134—139.

Erdélyi I., Novaja runiceszkaja nadpisz iz Bengrii: Epigrafika Vosztoka, XII, 1958, 59—61.

Győrffy Gy., A nagyszentmiklósi kincs: Századok, 1958, 595—607. □

Noll R., Goldschatz von Nagyszentmiklós: Noll, Vom Altertum zum Mittelalter, Wien 1958, 72—78. □

Jensen H., Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart. Berlin, 1958.

Altheim F. — *Stiehl R.*, Zwei neue Inschriften. Die aramäische Fassung der Ašoka-Bilingue von Kandahar: Acta Antiqua, 1959, 107—126. □

Besevliev V., What was the title *ητζιργον* (*ητζουργον*) *βοιλας* in the Protobulgarian inscriptions? Byzantinoslavica, 1955, 120—124. + BCO, 1959, 74—75.

Csallány D., Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert: Acta Arch. Hung., X/(1959), 281—325.

Kádár Z., Megjegyzések a nagyszentmiklósi kincs omphalos-csészéihez. — Remarques sur les coupes „omphalos” du trésor de Nagyszentmiklós: Folia Arch., 1959, 109—113.

Győrffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bpest, 1959, 107—119.

1961—:

Erdélyi I.: Arch. Ért. 88, 1961, 279—

Kádár Z., A nagyszentmiklósi kincs képtípusainak eredetéről: Folia Arch., 1961, 117—.

László Gy., A nagyszentmiklósi kincs (Lexikon-címszó): Rég. Dolg., 4, 1962, 59—64.

Kádár Z., Über die Problematik der iranischen Verbindungen des avarischen Kunstgewerbes in der nördlichen Theissgegend: Atti del VI. Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche, III. Roma, 1966, 411—414.

Šcerbak A. M., Les inscriptions inconnues sur les pierres de Khoumara (au Caucase du Nord) et le problème de l'Alphabet runique des Turcs occidentaux: Acta Orientalia, 15(1962), 283—290.

Kuznecov V. A., Nadpiszi Kumarinszkogo gorodisca: Szovjetszkaja Archeologija, 1(1963), 298—304.

Benda Kl., Gegenwärtiger Studienstand über die Goldgefässe aus Sännicolăul Mare (Nagyszentmiklós): Slovenská Archeológia, XIII/2. 1965. 399—414. 14 ill.

Csallány D., A világhírű nagyszentmiklósi aranykincs rovásfeliratainak megfejtése: Kelet-Magyarország, XXIV. 118, 1967. május 21, 7. 1.